

Bu proje Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir

**HAK
LAR**

Üniversite Öğrencisi Gençlerin İnsan Hakları Algısı Araştırma Raporu ▶ Ocak, 2024

**uğur
mumcu** ARAŞTIRMACI
GAZETECİLİK
VAKFI

İÇİNDEKİLER

Grafikler Listesi	2
Tablolar Listesi.....	2
Kısaltmalar	3
Özet	4
Abstract.....	5
Sunuş	6
1.Giriş.....	7
2.Çalışmanın Yöntemi ve Alan Çalışması	10
3.İnsan Hakları ve Ayrımcılık Algısı	11
3.1.İnsan Hakları Algısı	11
3.2.Ayrımcılık Algısı	14
3.3.Katılımcıların Ayrımcılık Pratikleri	21
3.4.Ayrımcılık Deneyimleri.....	33
3.5. Ayrımcılıkla Mücadele	41
3.6.STK'lara Üyelik ve STK'lara Yaklaşımlar.....	44
3.7.Topluma ve Ekonomik-Politik Sisteme İlişkin Düşünceler	50
4.Sonuç.....	56
EK 1: Nicel Araştırma Katılımcılarına İlişkin Demografik Göstergeler.....	59
EK 2: Derinlemesine Görüşme Katılımcılarına İlişkin Demografik Göstergeler.....	65

GRAFİKLER

Grafik 1: İnsan Haklarını En İyi Tanımlayan Kavramlar*	11
Grafik 2: İnsan Hakları Açısından En Önemli Kavramlar*	12
Grafik 3: Türkiye'de Ayrımcılığın Yaygınlığı Algısı	14
Grafik 4: TOHAV Araştırması Ayrımcılığın Yaygınlığı Algısı	14
Grafik 5: Cinsiyetlere Göre Ayrımcılık Algısı	15
Grafik 6: Cinsiyet ve Cinsel Yönelime Yönelik Ayrımcılık Algısı	19
Grafik 7: Dini İnanç ve İnançsızlığa Yönelik Ayrımcılık Algısı	20
Grafik 8: Kimin Komşusu Olmasını İstemez*	21
Grafik 9: Cinsiyete Dayalı Ayrımcılığa İlişkin Düşünceler	23
Grafik 10: Dini İnanç/İnançsızlık ve Cinsiyet, Cinsel Yönelime İlişkin Tutumlar	28
Grafik 11: Ayrımcılık Yaşadınız mı?	33
Grafik 12: Ayrımcı Uygulamaya Maruz Kalınan Yer*	37
Grafik 13: Ayrımcılığın Failleri*	38
Grafik 14: Ayrımcılık Biçimleri*	39
Grafik 15: Ayrımcılıkla Karşılaştıysa Bir Kuruma Başvurdu mu?	41
Grafik 16: Ayrımcılığa Karşı Bir Kuruma Başvurmama Nedenleri*	41
Grafik 17: Ayrımcılığa Karşı Başvurulan Kurum/Kuruluş*	42
Grafik 18: Katıldıkları Faaliyetler*	44
Grafik 19: STK'larla İlişkiler*	45
Grafik 20: Bir STK'ya Katılmama Nedenleri*	46
Grafik 21: Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkililiği	47
Grafik 22: Toplum ve Sisteme İlişkin Düşünceler	49

TABLolar

Tablo 1: Milliyetçilik, Dindarlık ve Politik Fikirlerle Göre Ayrımcılık Algısı	16
Tablo 2: Ayrımcılık Nedenleri ve Sıklığı	17
Tablo 3: Dindarlık Düzeylerine Göre Cinsiyete Dayalı Ayrımcılığa İlişkin Düşünceler	24
Tablo 4: Siyasal Yelpazeye Göre Cinsiyete Dayalı Ayrımcılığa İlişkin Düşünceler	26
Tablo 5: Milliyetçilik Düzeyinin Dini İnanç/İnançsızlık ve Cinsiyet, Cinsel Yönelime İlişkin Tutumlar ile İlişkisi	29
Tablo 6: Dindarlık Düzeyinin Dini İnanç/İnançsızlık ve Cinsiyet, Cinsel Yönelime İlişkin Tutumlar ile İlişkisi	30
Tablo 7: Siyasal Yelpazede Kendisini Tanımlama Biçiminin Dini İnanç/İnançsızlık ve Cinsiyet, Cinsel Yönelime İlişkin Tutumlar ile İlişkisi	31
Tablo 8: Deneyimlenen Ayrımcılık Nedenleri ve Sıklığı	34
Tablo 9: Cinsiyete Göre Ayrımcılık Biçimleri	40
Tablo 10: Milliyetçilik Düzeyi ile Toplum ve Sisteme İlişkin Düşünceler Arasındaki İlişki	50
Tablo 11: Dindarlık Düzeyi ile Toplum ve Sisteme İlişkin Düşünceler Arasındaki İlişki	52
Tablo 12: Siyasal Yelpazede Kendini Tanımlama ile Toplum ve Sisteme İlişkin Düşünceler Arasındaki İlişki	54

Kısaltmalar

AB: Avrupa Birliği

AİHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AİHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

TİHEK: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

KDK: Kamu Denetçiliği Kurumu

BM: Birleşmiş Milletler

TCK.: Türk Ceza Kanunu

KAOS GL: Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği

İHEB: İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi

CİMER: Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

GSM: Gençlik Servisleri Merkezi

um:ag: Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı

MOKİD: Mardin Ortak Kadın İşbirliği Derneği

Özet

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de 18-25 yaş arası üniversite öğrencisi gençlerin insan hakları ihlallerine ve ayrımcılığa karşı tutum ve düşüncelerini anlamaya çalışmaktır. Bu çerçevede toplam 349 üniversite öğrencisi ile anket uygulaması ve toplam 16 öğrenci ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Nicel veriler SPSS, nitel veriler MAXQDA veri analiz programlarıyla analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar aşağıda kısaca özetlenmiştir.

- Katılımcılara insan hakları dendiğinde akıllarına gelen ilk üç madde yaşam hakkı, özgürlük ve adalettir. Bu nedenle katılımcılara göre insan hakları açısından en önemli kavramlar düşünce özgürlüğü, yaşam hakkı ve adil yargılanma hakkıdır. Bu çerçevede Türkiye'de bu konularda eksiklik yaşandığını düşünüyor olmaları oldukça yüksek bir ihtimaldir.
- Çalışmaya katılan gençlerin Türkiye'deki ayrımcılığa ilişkin algıları oldukça yüksektir. Katılımcıların yaklaşık %64'ü ülkede çok yüksek düzeyde ayrımcılık olduğunu düşünmektedir. Katılımcılara göre Türkiye'de en fazla ayrımcılık cinsel yönelim, siyasi görüş, göçmenlik ve cinsiyet konusunda yaşanmaktadır.
- Diğer taraftan bu çalışma katılımcıların kendilerinin de bazı ayrımcı tutum ve davranışlar gösterdiğini ortaya koymuştur.
- Bir başka önemli sonuç, Türkiye'deki insan hakları ihlallerine ve ayrımcılığa yaklaşım konusunda katılımcıların siyasi yelpazede kendilerini nasıl tanımladıklarının (en sol ya da en sağ), dindarlık ve milliyetçilik düzeylerinin etkili olduğudur. Buna göre sağ düşüncelere, milliyetçiliğe ve dindarlığa doğru eğilim arttıkça ayrımcı tutum ve düşünceler de artmaktadır.
- Katılımcıların yaklaşık dörtte üçü herhangi bir biçimde ayrımcılık deneyimine sahiptir. Ancak ayrımcılıkla karşılaşanların çoğunluğu bu ayrımcılığa karşı herhangi bir mücadeleye girişmemiştir. Zira ayrımcılığa uğrayanların çoğunluğu bir kuruma başvurursa bile sonuç alamayacağını düşünmektedir.
- Bu çalışmada ortaya çıkan bir diğer önemli sonuç, katılımcıların çoğunluğunun herhangi bir STK ile ilişkisinin olmadığıdır. Daha önemlisi, çoğu katılımcı STK'ların toplumdaki sorunları çözme ve hükümet politikalarının belirlenmesinde etkili olma konusunda sadece biraz etkili olduğunu düşünmektedir.

Abstract

The aim of this study is to try to understand the attitudes and opinions of young university students aged 18-25 towards human rights violations and discrimination in Turkey. In this framework, a survey was conducted with 349 university students and in-depth interviews were conducted with 16 students. Quantitative data were analysed using SPSS and qualitative data were analysed using MAXQDA data analysis software. The results obtained are briefly summarised below.

- The first three items that come to participants' minds when they think of human rights are the right to life, freedom and justice. Therefore, according to the participants, the most important concepts in terms of human rights are freedom of thought, the right to life and the right to a fair trial. In this framework, it is quite likely that they think that there is a deficiency in these issues in Turkey.
- The perceptions of the young people participating in the study regarding discrimination in Turkey are quite high. Approximately 64 per cent of the participants think that there is a very high level of discrimination in the country. According to the participants, the most discrimination in Turkey is experienced in terms of sexual orientation, political opinion, immigration and gender.
- On the other hand, this study revealed that the participants themselves showed some discriminatory attitudes and behaviours.
- Another important result is that how the participants define themselves in the political spectrum (left or right), their level of religiosity and nationalism are influential on their attitudes towards human rights violations and discrimination in Turkey. Accordingly, as the tendency towards right-wing ideas, nationalism and religiosity increases, discriminatory attitudes and opinions also increase.
- Approximately three quarters of the participants have experienced discrimination in some form. However, the majority of those who have experienced discrimination have not attempted to fight against this discrimination. This is because the majority of those who have been discriminated against think that they will not get any results even if they apply to an institution.
- Another important finding of this study is that the majority of the respondents are not affiliated with any CSO. More importantly, most respondents think that CSOs are only somewhat effective in solving problems in society and influencing government policy-making.

Sunuş

Değerli Okuyucular,

Kısa adı "Haklar Projesi" olan, "Kırılgan Gruplardan Gençlerin İnsan Haklarını Geliştirmek İçin Üniversite Gençliğinin Güçlendirilmesi" projesi kapsamında, "Üniversite Öğrencisi Gençlerin İnsan Hakları Algısı Araştırması Raporu" hazırlanmıştır. Bu rapor, insan haklarının evrenselliği ve ayrımcılık konularına odaklanmakta, bireylerin doğuştan sahip olduğu eşitlik ve özgürlük ilkelerini temel alarak bu hakların uygulamasının ve algısının çeşitliliğini ele almaktadır. Türkiye'deki gençlerin insan hakları ve ayrımcılık konularındaki algılarını ve düşüncelerini kapsamlı bir şekilde analiz eden bu çalışma, akademik ve toplumsal tartışmalar için zengin bir içerik sunmaktadır.

Rapor, gençlerin insan hakları ve ayrımcılık konularındaki görüşlerini anlamak amacıyla hem nicel hem de nitel veri toplama yöntemlerini birleştiren bir yaklaşım kullanmaktadır. Elde edilen sonuçlar, akademisyenler ve araştırmacılar için olduğu kadar politika yapıcılar, sivil toplum kuruluşları ve gençler için de değerli bilgiler içermektedir.

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonunun desteğiyle gerçekleştirilen Haklar Projesi kapsamında "Üniversite Öğrencisi Gençlerin İnsan Hakları Algısı Araştırması Raporu"nu hazırlayan SOAR Sosyal Araştırmalardan Doç. Dr. Mustafa Kemal Coşkun'a, araştırmaya emeği geçen proje ekibimizden Duygu Karabulut ve Berke Yüksel ile birlikte proje eş başvuranları Gençlik Servisleri Merkezi Derneği (GSM), Mardin Ortak Kadın İşbirliği Derneği (MOKİD), Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı (um:ag) ve raporumuzun ana kaynağı olan değerli üniversite öğrencilerine içten teşekkürlerimizi sunarız.

İnsan hakları ve ayrımcılık konularında farkındalık yaratma ve toplumsal değişime katkıda bulunma amacı taşıyan bu araştırmanın, geniş kapsamlı bir tartışmayı teşvik ederek toplumun çeşitli kesimleri arasında ayrımcılığa sıfır tolerans temelinde empati ve ortak anlayışı artıracağını umuyoruz.

Saygılarımızla,
Mehmet Arslan
Haklar Projesi Direktörü

1.Giriş

İnsan hakları öğretisi, temel ilkesi olarak dünyanın her yerinde, hangi din, dil, ırk, etnik grup, siyasi görüş ve cinsel yönelime tabi olursa olsun herkesin doğuştan eşit olduğu ve eşit muamele görmesi gerektiğini ortaya koyar.¹ Bu öğretinin insan hakları ve ayrımcılık yasağı konusunda tüm dünya için soyut düzeyde bir bağlayıcılığı vardır, zira gerçekte bunun tüm dünya tarafından kabullenilmiş ve içselleştirilmiş ilkeler olduğunu söylemek pek doğru olmaz. Günümüzde dünyanın pek çok coğrafyasında insan hakları ciddi tehlikeler altındadır ve pek çok kişi İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si tarafından ortaya konmuş olan temel insan haklarının ihlallerine maruz kalmaktadır.

Dünya üzerinde çok yaygın bir şekilde görülen ve farklı formları bulunan bir olgu olması nedeniyle ayrımcılık, farklı biçimlerde tanımlanabilmektedir. Dolayısıyla bu yaygınlık ve çeşitlilik, hangi davranışların ayrımcılık olarak niteleneceğini de zaman zaman zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, her türlü ayrımcılık biçimi, tipi, ona gösterilen toleransın derecesi, ona karşı mücadele biçimi, hatta ayrımcılığı ortadan kaldırmaya yönelik algılanan ihtiyaç bile ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Bu farklılıklara karşın, ülkeler arasındaki ortak nokta, ayrımcılığın günümüzün modern dünyasında kabul edilemez bir toplumsal yaşam biçimi olduğudur.² Ayrımcılık; herhangi bir kişinin ya da grubun hak ve hürriyetlerinin tanınması ya da kullanılmasını engelleme veya sınırlandırma olarak tanımlanabilir.³ Ayrımcılık basit haliyle "benzer olmayandan hoşlanmama" olarak tanımlansa da⁴ bu hoşlanmama durumunun kişisel beğenilerin ya da kişilerarası ilişkilerin ötesinde bir olguya işaret ettiğinin altını çizmek gerekir. Zira ayrımcılığa uğrayanlar kişisel özellikleri dolayısıyla değil, daha çok ait oldukları gruplar dolayısıyla ayrımcılığa uğramaktadır.⁵ Temelini önyargılardan ve kalıp yargılardan alan ayrımcılık pek çok tutum ve davranışla yüzünü göstermektedir. Cinsiyetçilik, ırkçılık, homofobi, yaşçılık, sağlamlılık, kayırmacılık gibi yaygın türlerini sayabileceğimiz gibi, dünyanın çeşitli coğrafyalarında o toplumlar içindeki güç ilişkilerine dayalı olarak o coğrafyaya özgün pek çok başka ayrımcılıktan da söz etmek mümkün olacaktır.

Ayrımcılık türlerinden bahsederken sıklıkla doğrudan ve dolaylı ayrımcılık türlerine referans verilmektedir. Doğrudan ayrımcılık, ayrımcılık yasağı ile yasaklanmış herhangi bir özellikten dolayı bir kişiye ya da gruba yönelik eşitlikçi olmayan farklı muameleleri kapsarken, dolaylı ayrımcılık tarafsız görüldüğü halde belirli kişi veya gruplara yönelik eşitsiz muameleyle işaret eder.⁶

¹ İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin tüm maddelerini görmek için:

https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/trk.pdf

² Leblebici, Doğan N. ve ark. (2005). "Employment of Persons with Disabilities in Turkey: The Effectiveness of Current Measures for the Prevention of Discrimination", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 16/1, s. 25.

³ Balcı, A., & Tuncel, G. (2017). "Öğretmen Adaylarının Önyargı ve Ayrımcılığa İlişkin Deneyimlerinin Fenomenolojik Analizi", *Kesit Akademi Dergisi*, (11), 95-115.

⁴ Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, (çev. O. Akınhay & D. Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

⁵ Göregenli, M. (2018). "Ayrımcılıkla Mücadele: Sosyal Psikolojik Değıniler", *Ayrımcılığın Yüzleri içinde (der: Ülkü Doğanay)*, Ankara: Kapasite Geliştirme Derneği Yayını.

⁶ Korkut, L. (2009). *Ayrımcılık Karşıtı Hukuk, İnsan Hakları Gündemi Derneği*, s. 46

Bu ayrımcılık türlerine eklenen üçüncü bir ayrımcılık türü ise dolayısıyla ayrımcılıktır. Bu ayrımcılık türünü diğer ikisinden ayıran ise; “bir kişinin kendisiyle bağlantılı bir başka kişinin nitelikleri nedeniyle ayrımcılığa uğraması” şeklinde tanımlanmasıdır.⁷

Tanımlanması konusunda çeşitli farklılıklar barındıran bir kavram olsa da ayrımcılık evrensel olarak yasaklanmış bir muameledir. Aynı durumdakilere farklı, farklı durumdakilere aynı muamele, ayrımcılık yasağı kapsamında kabul edilen ve sürdürülmesi durumunda toplumsal eşitsizlikleri derinleştiren ayrımcılık yasağı kapsamındaki muameleler olarak kabul edilmektedir.⁸

“Bizde ırkçılık olmaz” ve “Biz hoşgörü toplumuyuz” gibi popüler söylemler de yukarıda bahsedilen insan hakları konusundaki normatif çerçevenin gerektirdiği söylemin gereği gibi düşünebilir. Çünkü, ırkçı ya da ayrımcı olduğunu kabul etmek hem yasaların dışına çıkan hem de toplumsal olarak gayrimeşru olan bir davranıştır, o nedenle hiç kimse ya da hiçbir devlet ayrımcılık yaptığını ya da ayrımcılığı desteklediğini kabul etmezken gerçekte pek çok ayrımcılığın gündelik hayatta yaşandığını görürüz.

Ayrımcılık, grup temelli hiyerarşilerin belirgin olduğu toplumlarda oldukça yaygındır. Bir kişinin etnik kökeninden dolayı başka bir kişiyi işe almaması, ona ev vermemesi ya da çocuklarının o kişinin çocuklarıyla oynamasına izin vermemesi bireysel bir ayrımcılık örneği olarak değerlendirilebilir. Ancak bu tür pek çok ayrımcılığın zaman içinde birikmesi, grup temelli toplumsal eşitsizliğin kalıcı hale gelmesine katkıda bulunur. Toplumların eşitsiz yapısı ayrımcı uygulamaları da kaçınılmaz hale getirir. Eşitsizlikten avantaj sağlayanların, yani toplumsal olarak daha üstte yer alan gruplar için de ayrımcılık daha kolay gerçekleştirilir. Hiyerarşik toplum yapısında, eşitsizliği sürdüren ve pekiştiren eylemleri gerçekleştirmek, bu hiyerarşiye karşı çıkan eylemleri gerçekleştirmekten daha kolaydır, çünkü avantajlı gruplar toplumsal değerlerin paylaşımı konusunda her zaman daha fazla imkana sahip olur.⁹

Esasen toplumdaki hiyerarşik ve dolayısıyla eşitsiz yapının sorgulanmadığı ve görece altta bulunan grupların kendilerinden istenilen şekilde davrandıkları toplumlarda ayrımcılık gibi bir sorundan da bahsetmemize gerek olmaz.¹⁰ Ancak, günümüz toplumunda var olan eşitsizliklerin sorgulandığını ve ayrımcılık konusunun insan hakları gündeminin en önemli başlıklarından birini oluşturduğunu görüyoruz.

Eşitsizliklerin ortadan kaldırılması konusunda devletlerin yükümlülüklerinden bahsederken, ikili bir ayırım yapmak zorunludur. İlk olarak devletin ayrımcılıktan kaçınma yükümlülüğü söz konusudur. Bu yükümlülük sözleşmelerde ve yasal metinlerde “her türlü tedbir” ile ifade edilir.

⁷ Gül, İ. İ., & Karan, U. (2011). *Ayrımcılık Yasağı: Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 17

⁸ Gül, İ. İ., & Karan, U. (2011), a.g.e., s.13

⁹ Pratto, F., Sidanius, J., & Levin, S. (2006). “Social dominance theory and the dynamics of intergroup relations: Taking stock and looking forward”, *European Review of Social Psychology*, 17(1), 271-320, s.278

¹⁰ Çayır, K. (2012). “Gruplararası ilişkiler bağlamında ayrımcılık”, *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar içinde*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.4.

İkinci olarak ise kaçınmanın ötesinde, özel önlemler gibi bir dizi önlem alma yükümlülüğüdür. Bu şekilde ayrımcılıktan kaçınma şeklinde negatif bir yükümlülüğün yanında pozitif yükümlülükler de söz konusudur. Bunların bir kısmı ayrımcılığın önlenmesine ve ortadan kaldırılmasına yönelik iken, geçici özel önlemler olarak anılan bir kısmı ise ayrımcılığın geçmişten gelen etkilerini ortadan kaldırarak eşitliği sağlamaya yöneliktir.

Türkiye Cumhuriyeti devleti, imzalamış olduğu uluslararası sözleşmelerin anayasal olarak bağlayıcılığından dolayı ayrımcılık yasağı konusuna anayasasında ve TCK ve İş Kanunu gibi bazı özel kanunlarında yer vererek taahhütte bulunmuş olsa da ayrımcılık toplumsal bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir.

Türkiye'de ayrımcılığa uğrayan bireylerin başvuru yapabileceği kamu kurumları sınırlı olmakla birlikte, savcılığa suç duyurusunda bulunmak, 2012 yılında kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK) ve 2016 yılında kurulan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) gibi kamu kurumlarına başvurmak hak arama mekanizmalarının başında gelmektedir. İç hukuk yollarının tüketilmesi sonrası Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkının tanınması da 2012 yılı itibariyle gerçekleştirilen bir uygulamadır. Türkiye Cumhuriyeti yurttaşları, Anayasa Mahkemesi dahil tüm iç hukuk yollarını denedikten sonra Türkiye'nin Avrupa Konseyi üyesi ve AİHS imzacı ülkeleri arasında olmasından dolayı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) başvuru yapma hakkına da sahiptir. Ancak, Türkiye'deki yargı sürecinin yavaş işlemesi, ayrımcılığa ya da başka bir hak ihlaline uğramış bir yurttaşın yıllar boyunca hukuk mücadelesi vermesini gerektiren bir sürece dönüşebilmektedir. Türkiye'de yurttaşların yargıya güveninin düşük olduğu bilinmektedir. Nitekim Dünya Adalet Projesi (World Justice Project) tarafından gerçekleştirilen hukukun üstünlüğü endeksinde Türkiye 2023 yılında 140 ülke arasında 117. sırada yer almıştır.¹⁵

Avrupa Birliği'nin (AB) Genişleme Politikası çerçevesinde Türkiye'ye dair hazırladığı 2023 raporunda¹⁶ Türkiye'deki ihlaller konusunda aile içi şiddet, psikolojik ve fiziksel istismar, cinsel taciz, tecavüz, namus cinayetleri, ısrarlı takip ve zorla evlendirme dahil olmak üzere kadına yönelik her türlü şiddetle etkin bir şekilde mücadele etmek amacıyla yasal çerçeveyi ve uygulamasını iyileştirmek, LGBTIQ+'lara yönelik olanlar dahil olmak üzere her türlü ırkçılık ve ayrımcılıkla etkin bir şekilde mücadele etmek ve azınlıkların korunmasını sağlamak için yasal çerçeveyi ve uygulamasını iyileştirmek gibi yükümlülüklerinin altı çizilmektedir.

Ayrımcılık yasağı konusunun ayrıca ele alındığı raporda şu ifadelere yer verilmektedir: Ayrımcılık yasağına ilişkin mevzuat Avrupa standartlarıyla uyumlu değildir ve uygulamada gerektiği şekilde yürürlüğe konmamaktadır.

Kamu görevlerine ilk defa atanacak kişiler için güvenlik soruşturması ve arşiv araştırması yapılmasına ilişkin Nisan 2021 tarihli Kanunun uygulanmasına ilişkin ciddi endişeler bulunmaktadır.

¹⁵ World Justice Project, Rule of Law Index. <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global>

¹⁶ Avrupa Komisyonu'nun 2023 raporuna bu adresten ulaşabilirsiniz:

https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_696%20Türkiye%20report.pdf

2.Çalışmanın Yöntemi ve Alan Çalışması

Bu çalışmada nicel ve nitel veri toplama teknikleri bir arada kullanılmıştır. Öncelikle, yukarıda belirlenen hedefler doğrultusunda başta Türkiye genelini temsil eden sekiz ilde (İstanbul, Ankara, İzmir, Samsun, Diyarbakır, Hatay, Mardin ve Mersin) ve diğer illerde toplam 349 kişiye internet ortamı üzerinden soru kâğıdı uygulaması gerçekleştirilmiştir. Soru kâğıdı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm katılımcının kendisi ve çevresiyle ilgili bilgi elde etmeye yönelik olarak sorulan yaş, cinsiyet, eğitim gibi demografik sorulardan oluşmaktadır. Soru kağıdının ikinci bölümü, yukarıda belirtilen hedeflere uygun olarak katılımcıların ayrımcılık algı ve deneyimlerini, hak arama mekanizmalarını kullanıp kullanmadıklarını vb. anlamaya yönelik oluşturulmuştur. Soru kağıdından elde edilen yanıtlar nicel verileri analiz etmeyi sağlayan SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Alan çalışmasının ikinci ayağı, yukarıda adı geçen sekiz kentte yaşayan ve o kentlerde üniversite öğrencisi olan 18-25 yaş arası toplam 16 genç ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerdir. Bu görüşmeler internet ortamında yapılmış ve kamera kayıtları alınmıştır. Burada amaç, nicel araştırmadan elde edilen verilerin nitel araştırma ile elde edilen veriler ile derinleştirilerek tartışmasını yapmaktır.

Bu çalışmada Creswell²⁰ tarafından nitel araştırma geleneklerinden biri olarak sınıflanan fenomenolojik gelenek benimsenmiştir. Bu tip bir araştırma odağının genel çerçevesi, bireylerin herhangi bir olguya ilişkin deneyimlerinin özünü anlamayı içermektedir ve araştırılan olguyu deneyimlemiş olan 5 ile 25 arasında katılımcıyla yapılmış derinlemesine görüşmeleri veri toplama aracı olarak kullanmaktır.²¹ Nitel araştırmalar aracılığıyla insanların nasıl yaşadıkları, nasıl davrandıkları, neyi ne şekilde algıladıkları ve neye nasıl tepki verdikleri anlamlandırılmaya ve açıklanmaya çalışılmaktadır.²² Araştırmacının buradaki rolü, insanların deneyimlemiş oldukları toplumsal olguları, kendilerini, diğer insanların davranışlarını ve düşüncelerini nasıl yorumladıklarını anlamaktır. Dolayısıyla araştırmanın paradigması, deneyimlenen bir olgu çerçevesinde insanların düşünceleri, tutum, davranış ve algılarını, deneyimlenen bu olgu çerçevesinde değişen toplumsal ilişkilerini ve bunlara ilişkin algılarını belirli bir toplum ve kültür içinde anlamaya çalışan yorumlayıcı bir paradigmadır.²³

Yukarıda açıklanan gelenek ve paradigma çerçevesinde bu çalışmada, ayrımcılık ve insan hakları konusunda 18-25 yaş arası üniversite öğrencisi gençlerin yaşadıkları deneyimlere ilişkin algıları ortaya konmaya çalışılırken, gerçeğin toplumsal bir ortamda olduğu ve

²⁰ Creswell, John W. (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design, Choosing Among Five Traditions*, Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, s. 58.

²¹ Creswell, a.g.e., s. 78-79.

²² Rothery, M., Jr., Grinnell, R. M., Tutty, L. M. (1996). *Qualitative Research for Social Workers: Phases, Steps and Tasks*, Boston: Ally and Bacon Publications, s. 4.

²³ Glesne, C. (2013). *Nitel Araştırmaya Giriş*, (ev. Editörleri A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu), 3. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık, s. 11.

sürekli değiştiği benimsenmiş, bir şeyi bilmenin, insanların bazı olguları ve kendi deneyimlerini nasıl yorumladıkları ve anlamlandırdıkları ile ilgili olduğu öngörüsüyle hareket edilmiştir.²⁴

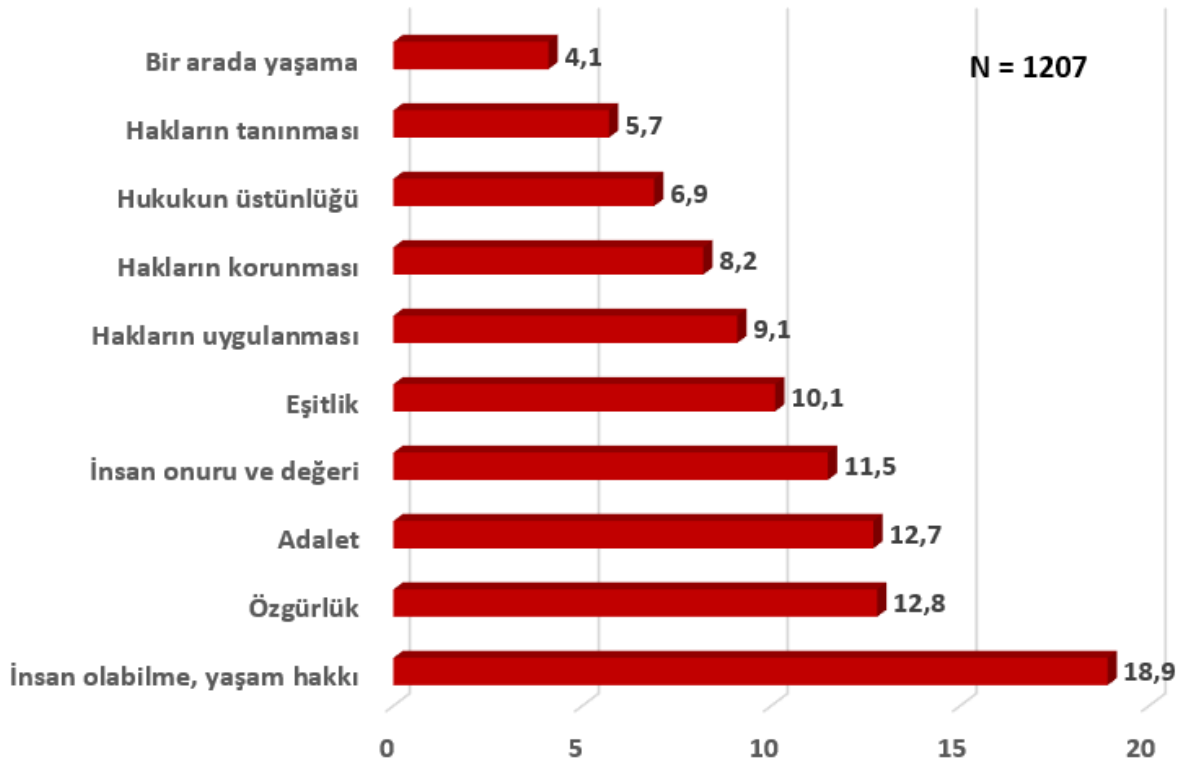
Bu çalışmada görüşmelere ilişkin ses kayıtları ve yazarak alınan notların dökümleri bilgisayar ortamına aktarılmış ve daha sonra verilerin analizine başlanmıştır. Verilerin analizinde MAXQDA Nitel Veri Analiz programı kullanılmıştır.

3. İnsan Hakları ve Ayrımcılık Algısı

3.1 İnsan Hakları Algısı

Katılımcılardan öncelikle insan haklarını en iyi tanımlayan kavramların hangileri olduğunu belirtmeleri istenmiştir. Aşağıdaki grafik bu soruya verilen yanıtları göstermektedir.

Grafik1: İnsan Haklarını En İyi Tanımlayan Kavramlar*

* Bu soru katılımcıların birden fazla yanıt verebilecekleri biçimde sorulmuştur. Bu nedenle N toplam katılımcı sayısından fazladır.

Grafikten görüleceği gibi katılımcıların neredeyse beşte birinin aklına gelen ilk tanım insan olabilme ve yaşam hakkıdır. Bilindiği gibi gerek İHEB'de gerekse AİHS'de yaşam hakkı hemen ilk maddelerden biridir. Bu çalışmaya katılan öğrencilerin ilk olarak bu haktan bahsetmeleri yaşama hakkının öncelikli önemini göstermektedir.

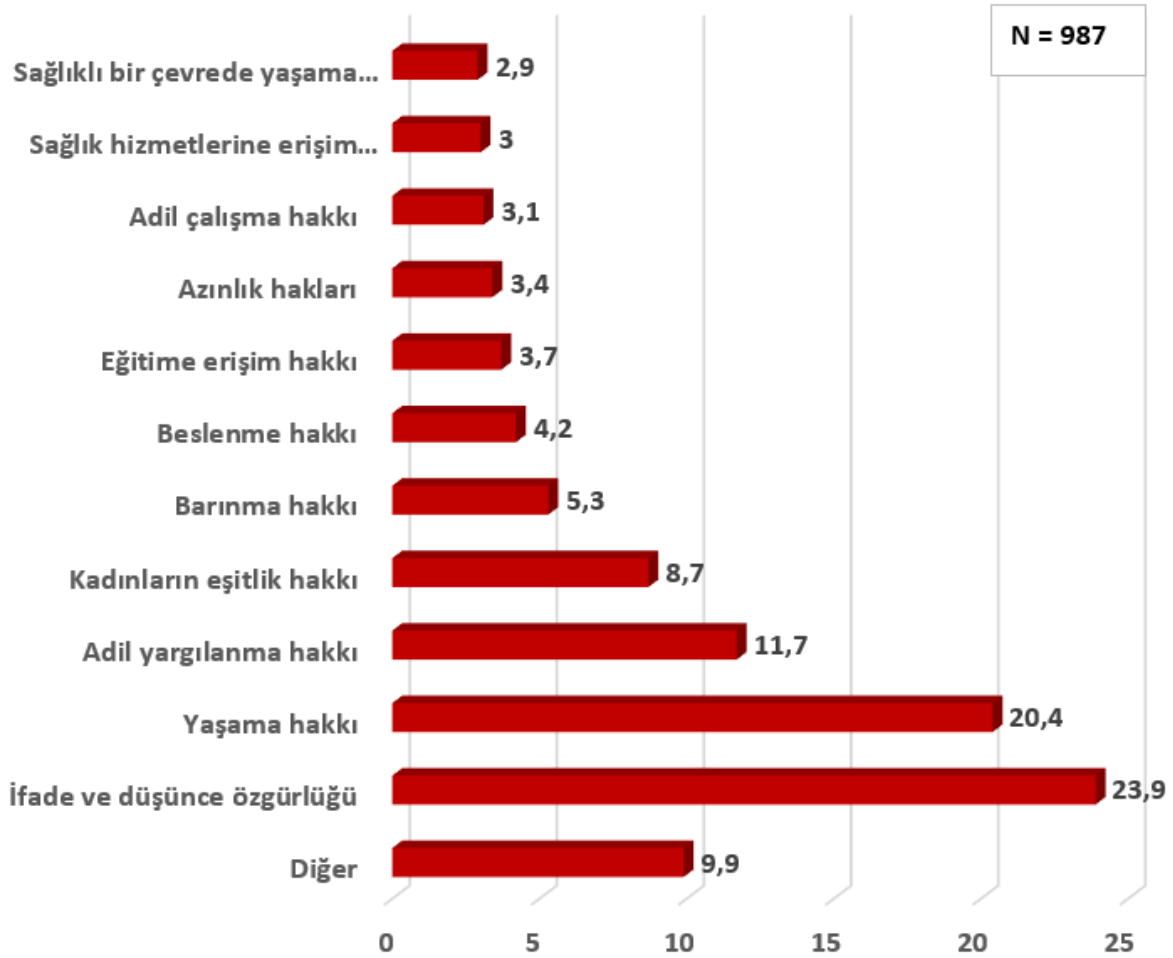
²⁴ Glesne, a.g.e., s. 11.

Katılımcıların insan haklarını tanımlayan kavramlar olarak benimsedikleri diğer tanımlar, sırasıyla özgürlük (%12,8), Adalet (%12,7), insan onuru ve değeri (%11,5) ve eşitlik (%10,1) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Buna ek olarak insan haklarını en iyi tanımlayan bazı kavramlar konusunda cinsiyetler arasında kısmen anlamlı farklar ortaya çıkmaktadır. Nitekim kadın katılımcılar erkeklere göre hakların uygulanması maddesini (sırasıyla %36 ve %19,6) ve hakların korunması maddesini (sırasıyla %31,8 ve %19,6) daha fazla desteklemektedir. Buna karşılık erkek katılımcılarda kadınlara oranla hukukun üstünlüğünü destekleme oranı daha yüksektir (sırasıyla %35,1 ve %19,4).

İnsan haklarından ne algılandığına ilişkin düşüncemizi biraz daha geliştirmek açısından katılımcılara insan hakları dendiğinde akıllarına gelen ilk üç maddenin ne olduğu sorulmuştur. Aşağıdaki grafik bu sorulara verilen yanıtları göstermektedir.

Grafik 2 : İnsan Hakları Açısından En Önemli Kavramlar*

* Bu soru katılımcıların en fazla üç yanıt verebilecekleri biçimde sorulmuştur. Bu nedenle N toplam katılımcı sayısından fazladır. Diğer kategorisi şu kavramları içermektedir: Çocuk hakları, aile hayatına saygı hakkı, din ve inanç özgürlüğü hakkı, istihdam hakkı, protesto hakkı, mülkiyet hakkı, örgütlenme özgürlüğü, toplantı ve gösteri hakkı, özel hayatın gizliliği hakkı, engelli hakları.

Genel itibariyle düşünüldüğünde insan hakları arasında hiyerarşik bir sınıflama yapmak doğru değildir. Ancak bir toplumda hangi haklar engelleniyor ise o hakkın öne çıkarılması normal bir durumdur. Bu çerçevede ele alındığında yukarıdaki grafikte sunulan veri oldukça anlamlıdır. Zira Türkiye'nin şu anki toplumsal ve siyasal ortamı göz önünde tutulduğunda ifade ve düşünce özgürlüğü ile adil yargılanma hakkının ilk üç sırada olması şaşırtıcı değildir. Aynı durum kadınların eşitlik hakkı için de düşünülebilir, zira İstanbul Sözleşmesinden çıkılması ve son yıllarda giderek artan kadına yönelik şiddet olayları bu maddeyi dördüncü sıraya taşımış olmalıdır. Bu çalışmaya katılanların üniversite öğrencisi oldukları düşünüldüğünde de barınma ve beslenme hakkının beşinci ve altıncı sırada gelmesi normaldir, zira son yıllarda üniversite öğrencileri açısından bu hakların da yeterli düzeyde karşılanmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu noktada cinsiyetlerle karşılaştırıldığında önemli bir farklılık, kadınların eşitlik hakkı maddesinde karşımıza çıkmaktadır. Nitekim kadın katılımcılar erkek katılımcılara göre bu maddeyi daha fazla tercih etmektedir (sırasıyla %32,4 ve %8,2). Diğer maddelerde cinsiyetler arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmamaktadır.

Derinlemesine görüşmelerde de insan haklarına ilişkin benzer kavramlar vurgulanmıştır. Aşağıda görüşmelerde vurgulanan birkaç örnek aşağıda verilmiştir.

“ Yaşama hakkı, beslenme hakkı, sağlık hakkı gibi düşünüyordum. Ancak biraz okuyup araştırdıkça aralarında bir hiyerarşi, merdiven gibi olduğunu düşünmüyorum. Hepsinin aynı derecede önemli olduğunu düşünüyorum (Kezban, 24, Adana). ”

“ İnsan hakları denilince dünya üzerinde bir arada yaşadığımız hakların korunması gerekiyor. Hakların savunucusu olmamız gerekiyor. En önemli hakkın yaşama hakkı olduğunu düşünüyorum (Canan, 22, Mersin). ”

“ İnsan hakları bir hiyerarşiye konulamaz. Bir toplumda hangi hak en çok ihlal ediliyorsa en çok akla gelenler onlardır (Mehmet, 21, Ankara). ”

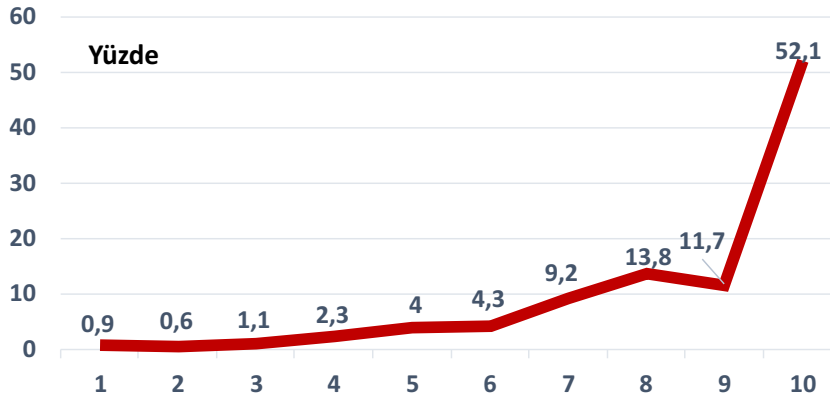
“ Öncelikle temel olarak yaşama hakkı geliyor. Ancak yaşama hakkından fırsat eşitsizliklerine kadar bir dizi hak geliyor. Barınma hakkı (öğrenciye ev vermeme, Suriyeli mültecilere konut piyasasında dışlanma pratikleri), kimliğe dayalı haklar (vatansız kalmama anlamında) (Asil, 25, İstanbul). ”

“ İnsan hakları denilince aklıma ilk barınma hakkı geliyor. Benim aklıma ilk gelenin bu olması Adıyaman'da deprem gönüllüsü olmamdan kaynaklanıyor. Sonrasında beslenme hakkı gibi ekonomik temelli haklar geliyor (Yasemin, 20, İstanbul). ”

3.2. Ayrımcılık Algısı

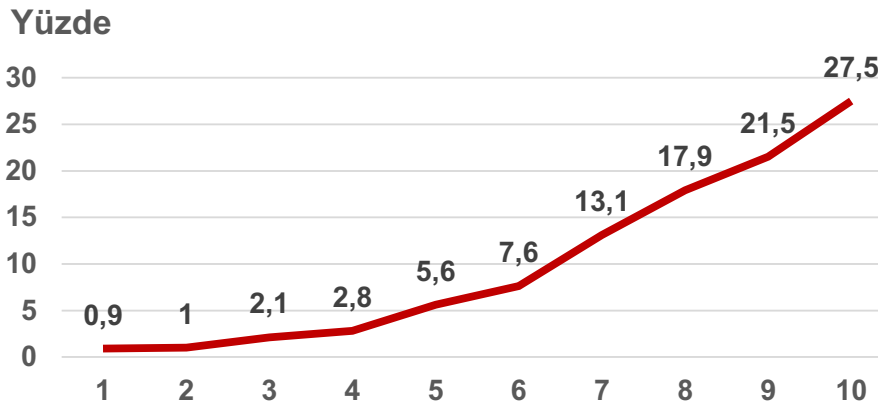
Katılımcıların insan haklarına ilişkin algı ve düşüncelerini anlayabilmenin bir başka yolu onlara ayrımcılık konusunda ne düşündüklerini sormak olabilir, zira ayrımcılık sonuçta insan hakları ihlallerinin en önemlilerindedir. Bu çerçevede katılımcılara Türkiye'de ayrımcılık yaşanıp yaşanmadığını 1'den (hiç yaşanmıyor) 10'a (çok fazla yaşanıyor) değerlendirmeleri istenmiştir. Aşağıdaki grafikte bu soruya verilen yanıtlar gösterilmektedir.

Grafik3 : Türkiye'de Ayrımcılığın Yaygınlığı Algısı

Grafikte görüldüğü gibi 18-25 yaş arasında olan üniversite öğrencisi gençlerde ayrımcılık algısı oldukça yüksek. Ayrımcılığın çok yaygın olmadığını düşünenlerin oranı (5 ve daha az puanlayanlar) yaklaşık %9'dur. Ayrımcılığın kısmen yaygın olduğunu düşünenlerin oranı (6 ve 8 arası puanlayanlar) %27,3'tür. Çok yaygın olduğunu belirtenlerin oranı ise (9 ve 10 puan olarak puanlayanlar) %63,8'dir. Bu yüksek çıkan sonucu çok beklemediğimizi belirtmekte fayda var, ancak nedeni anlaşılabilir değil. Öncelikle, daha önce ayrımcılıkla ilgili yapılan bazı çalışmalarda bu oran çok daha düşük bir oranda raporlanmıştır. Örneğin aşağıdaki grafikte görüldüğü gibi TOHAV'ın (Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı) 2020 yılında 18-65 yaş arasındaki bireylerle yaptığı bir çalışmada ayrımcılık algısını 9-10 arası puanlayanların oranı %49'dur (Bkz. Grafik 4). Grafik 3 ve 4 karşılaştırıldığında iki araştırma arasında ayrımcılık ile ilgili olarak olumsuz anlamda giderek artan bir eğilim olduğunu söylemek mümkün görünüyor.

Grafik 4: TOHAV Araştırması Ayrımcılığın Yaygınlığı Algısı²⁵

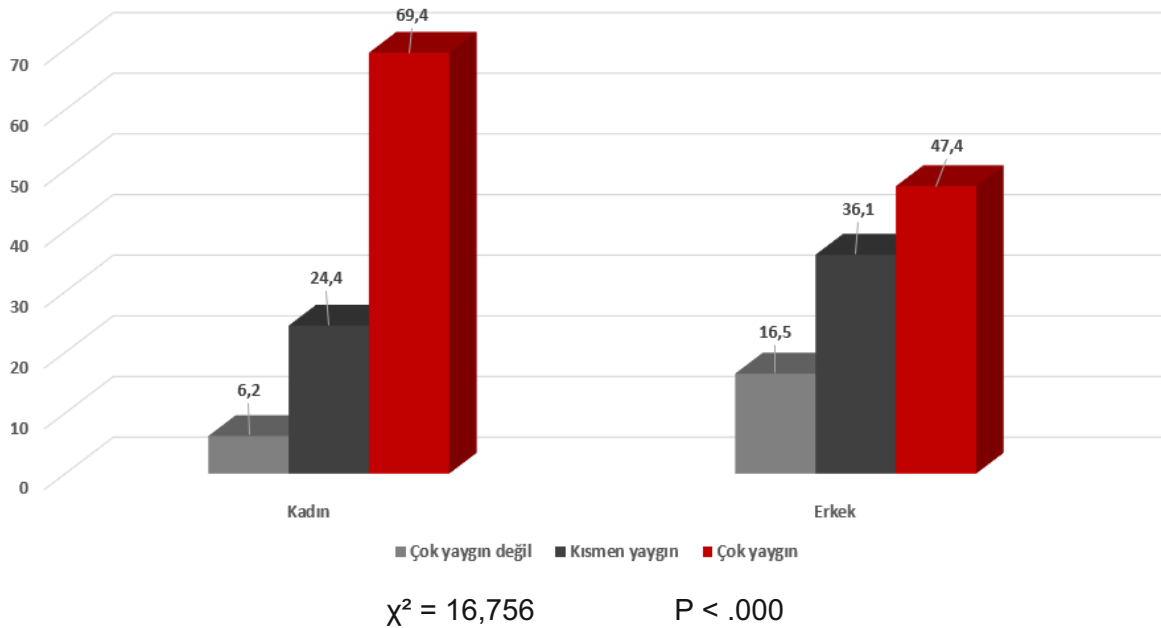
²⁵ Bkz. <https://soarankara.com/raporlar/>

Hrant Dink Vakfı'nın her yıl yayınladığı "Medyada Nefret Söylemi ve Ayrımcı Söylem" raporları bu değişimi açıklamak için bize veriler sunmaktadır. Örneğin 2017'de tespit edilen nefret söylemi içerisinde "düşmanlık ve savaş söylemi" %12 iken 2019 yılında %18'in üzerine çıkmıştır.²⁶ Dolayısıyla, Türkiye'deki mevcut kutuplaştırıcı politik ortamın, popülist ayrımcı nefret söylemlerinin grupların ve bireylerin ayrımcılık algılarını da zaman içerisinde etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Diğer taraftan 18-25 yaş arasındaki üniversite öğrencileri ile yapılan bu çalışmada ayrımcılık oranının çok daha yüksek çıkması anlaşılabilir değildir. Öncelikle, diğer çalışmalar tüm yaş gruplarını kapsamaktadır. İnsanların daha ileri yaşlarda deneyimledikleri tavır ve davranışları ayrımcılık olarak kodlamamaları mümkündür, zira zaten kanıksadıkları, her zaman karşılaştıkları, dolayısıyla olağan davranışlar olarak görmeleri olasıdır. Oysa daha genç yaşlardaki bireylerin deneyimlediklerini ayrımcılık olarak kodlama olasılıkları daha yüksektir, zira ya ilk kez deneyimlemektedirler ya da ayrımcılık algıları daha ileri yaştakilere göre farklılaşmıştır. Bu durum ayrımcılıkla mücadele anlamında olumlu bir sonuç olabilir. Buna ilişkin verileri ileride tartışacağız. Buna ek olarak bundan 20 yıl öncesine göre bugün ayrımcılık hakkında çok daha fazla bilgi sahibiyiz ve ne türden muamelelerin ayrımcılık olduğu konusunda daha net tanımlamalarımız var. Bu durum gençlerin ayrımcılık algısını da daha hassaslaştırıyor görünüyor.

Bu konuda cinsiyetler arasında anlamlı bir farkın ortaya çıktığını vurgulamak gerekir. Aşağıdaki grafik ayrımcılığın yaygınlığına ilişkin algının cinsiyetler arasında nasıl farklılaştığını göstermektedir.

Grafik 5: Cinsiyetlere Göre Ayrımcılık Algısı

²⁶ <https://hrantdink.org/attachments/article/2665/Nefret-soylemi-ve-Ayr%C4%B1mc%C4%B1-Soylem-2019-Raporu.pdf>

Beklendiği gibi kadınların ayrımcılık algısı erkeklere göre çok daha yüksektir ve cinsiyetler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($P < .000$).²⁷ Bu sonucun en önemli nedenlerinden biri, kadınların cinsiyetlerinden dolayı daha fazla ayrımcılığa maruz kalmaları olabilir. Ayrıca son yıllarda artan kadına yönelik şiddet olayları kadın katılımcılarda ayrımcılık algısını artırmış gibi görünüyor. Son olarak bu sonucun kadın hakları hareketlerinin ve örgütlerinin faaliyetlerinin artmasıyla ilişkili olduğu düşünülebilir.

Burada bir noktaya vurgu yapmak gerekiyor. Öncelikle, öğrencilerin anne ve babalarının eğitim durumu, gelir düzeyi ve sosyo-ekonomik duruma ilişkin algıları ile ayrımcılık algısı konusunda anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıyor. Ancak öğrencilerin milliyetçi olup olmama, dindar olup olmama ve sol ya da sağ düşünceleri benimseme konusundaki tutumları ayrımcılık algısını oldukça etkiliyor. Aşağıdaki tablo bu konuda yapılan karşılaştırmayı göstermektedir.

Tablo 1 : Milliyetçilik, Dindarlık ve Politik Fikirlerle Göre Ayrımcılık Algısı

Ayrımcılık					
Milliyetçilik	Çok Yaygın Değil	Kısmen Yaygın	Çok Yaygın	TOPLAM	Ki-Kare
Çok Milliyetçi Değil	29	42,1	63,3	53,9	$\chi^2 = 35,605^{***}$
Kısmen Milliyetçi	29	42,1	29,1	32,7	
Tamamen Milliyetçi	42	15,8	8,5	13,5	
TOPLAM	100	100	100	100	
Dindarlık					
Çok Dindar Değil	45,2	58,9	71,3	65,6	$\chi^2 = 11,164^*$
Kısmen Dindar	45,2	33,7	24,7	28,9	
Tamamen Dindar	9,6	7,4	4	5,4	
TOPLAM	100	100	100	100	
Siyasal Yelpaze					
Ortanın Solu	25,8	51,6	67,3	59,3	$\chi^2 = 23,088^{***}$
Orta	67,7	45,3	30,9	38,1	
Ortanın Sağı	6,5	3,2	1,8	2,6	
TOPLAM	100	100	100	100	

*** $P < .000$

* $P < .05$

Yukarıdaki tablo incelendiğinde milliyetçilik ve siyasi yelpaze söz konusu olduğunda oldukça anlamlı bir fark ortaya çıkmaktadır. Kısacası, kendisini milliyetçi görenler ve kendisini ortanın sağında görenler Türkiye'de ayrımcılığın çok yaygın olmadığını düşünmektedir. Dindarlık konusunda aynı farklılık kısmen de olsa anlamlıdır. Yani, kendisini çok dindar görmeyenler Türkiye'de ayrımcılığın çok yaygın olduğunu düşünmekte ve bu konuda kendisini kısmen ve tamamen dindar görenler ile anlamlı bir fark ortaya çıkmaktadır.

²⁷ İleriki bölümlerde de kullanacağımız ve istatistiki hesaplamaların yorumlanmasına yabancı okuyucu için P değerinden anlaşılması gereken şudur: P değeri 0,01 ile 0,05 aralığında ise iki değişken arasında istatistiksel olarak kısmen anlamlı bir fark vardır. P değeri 0,001 ile 0,01 aralığında ise orta düzeyde anlamlı bir fark vardır. P değeri 0,001'den daha küçük ise yüksek düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.

Bu konudaki düşüncelerimizi daha ileriye taşımak için katılımcılara Türkiye'de hangi ayrımcılık biçimlerinin hangi sıklıkla yaşandığına ilişkin gözlemleri sorulmuştur.

Tablo 2: Ayrımcılık Nedenleri ve Sıklığı

	Hiçbir Zaman	Çok az	Bazen	Genelde	Her Zaman
Etnik kökene dayalı ayrımcılık	2,6	7,7	22,9	34,4	32,4
Dini inanca / inançsızlığa dayalı ayrımcılık	3,4	9,7	18,6	32,4	35,8
Mülteci/göçmen statüsü nedeniyle ayrımcılık	5,4	3,4	13,8	26,1	51,3
Engelliliğe dayalı ayrımcılık	10,3	20,3	33,2	22,3	13,8
Dış görünüş/kılık kıyafet nedeniyle ayrımcılık	3,2	7,7	22,3	32,7	34,1
Yaşa dayalı ayrımcılık	10	25,2	30,9	17,5	16,3
Cinsiyete dayalı ayrımcılık	3,2	4,9	14,6	29,5	47,9
Cinsel yönelime/ Cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık	3,2	4	9,7	17,2	65,9
Siyasi görüşe dayalı ayrımcılık	2,6	3,4	13,2	18,6	62,2
Ekonomik koşullara dayalı ayrımcılık	3,2	10,6	22,1	26,6	37,5
Dolayısıyla ayrımcılık ²⁸	7,7	14	19,5	22,1	36,7

Her zaman yaşandığı belirtilen ilk dört ayrımcılık biçimi, sırasıyla cinsel yönelime/cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık, siyasi görüşe dayalı ayrımcılık, göçmen statüsü nedeniyle ayrımcılık ve cinsiyete dayalı ayrımcılıktır. Bu çerçevede sonuçların hiç şaşırtıcı olmadığı, gerçekten de bugün ülkemizde karşılaşılan en önemli ayrımcılık biçimlerini yansıttığını vurgulamak gerekir ve araştırmaya katılan gençler bu durumun oldukça farkındadır. Daha da önemlisi, "genelde" ve "her zaman" yanıtını verenlerin oranının, yaşa ve engelliliğe dayalı ayrımcılık maddeleri dışında diğer tüm maddelerde katılımcıların yarısından daha fazlasını kapsadığı görülmektedir.

Bu verileri cinsiyete göre karşılaştırdığımızda özellikle iki başlıkta istatistiksel olarak anlamlı bir farkın ortaya çıktığı görülmektedir. Öncelikle, tahmin edilebileceği gibi cinsiyete dayalı ayrımcılık maddesi kadın katılımcılar tarafından daha fazla desteklenmektedir. Nitekim bu maddeye genelde ve her zaman yanıtını veren kadınların toplam oranı %84,3'ken bu oran erkeklerde %57,7'ye düşmektedir (P < .000). Benzer biçimde dış görünüş nedeniyle ayrımcılık maddesine genelde ve her zaman yanıtını veren kadın katılımcıların oranı %63,9'ken bu oran erkeklerde %45,4'e düşmektedir (P < .000).

Derinlemesine görüşmelerde de yüksek bir ayrımcılık algısı olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim 16 görüşmecinin tamamı da Türkiye'de ayrımcılığın yaygın olduğunu vurgulamışlardır. Ne tür ayrımcılıklar yaşandığı sorusuna verilen yanıtlar ise çeşitlidir.

²⁸ Bir kişinin, kendisi dışında bir yakını ya da arkadaşının engelli, LGBTİ+, ateist, yaşlı, hükümlü, tutuklu vb. olmasından kaynaklı olarak karşılaştığı ayrımcılıklar bu kategoridedir.

“

Cinsiyet temelli ayrımcılıklar, cinsel yönelim temelli ayrımcılıklar ve etnik kökenli ayrımcılıklar olduğunu düşünüyorum. En yakın örnek verebileceğim şey hukuk bölümünü ilk kazandığımda bir tanıdığımız avukat kadınları icraya gönderemiyoruz diyerek kadınların okumasını uygun bulmuyorum dedi. Erkeğin orada daha iş bitirici ve daha otoriter işleri halledebileceklerini düşünüyor olmalı (Döndü, 23, Mersin).

”

“

Başat olarak 3 temel ayrımcılık var: Etnisite, cinsiyet ve dine dayalı ayrımcılıkları Türkiye için düşünüyorum. Ben bu ülkede Kürt bir kadın olarak çok daha fazla ayrımcılığa maruz kalıyorum, çoklu (kesişimsel) ayrımcılıklar yaşıyorum. Bir de inanmasam hiç görünür olmayacak. Yakın zamanda bir kadın öldürüldü Dara'da. Basın açıklamaları ve yürüyüş yapacaktık konuyla ilgili ancak seçim güvenliği nedeniyle bize müdahale edildi. Ancak aynı hafta Filistin'e destek yürüyüşüne müdahale edilmemesi bunun açık bir örneğidir (Süreyya, 24, İstanbul).

”

“

Kadınlar, cinsel yönelimden (dalga konusu olma, damgalanma) dolayı ayrımcılıklar, dinden kaynaklı ayrımcılıklar. Dindarlar da inancı olmayanlar da yaşıyor. Dindarlar açısından doğrudan haklarında konuşulmuyor ama aslında daha çok damgalanıyorlar (Enis, 23, Yalova).

”

“

Sağ-solla ilgili bir ayrımcılık olduğunu düşünüyorum. Hükümetin kendisinden olmayan herkese karşı çıkması söz konusu. Aile yapısını bozuyor gerekçesiyle çok çirkinleşen bir yere geldiğini düşünüyorum (Kezban, 24, Mersin).

”

Yukarıdaki soruların dışında katılımcıların insan hakları ve ayrımcılık algılarını anlamak için birtakım ayrımcılık biçimlerine ilişkin bazı ifadeler verilmiş ve bu ifadelere katılıp katılmadıkları Likert tipi soru yöntemiyle sorulmuştur. Aşağıdaki grafiklerde bu sorulara verilen yanıtların analizi yapılmıştır.

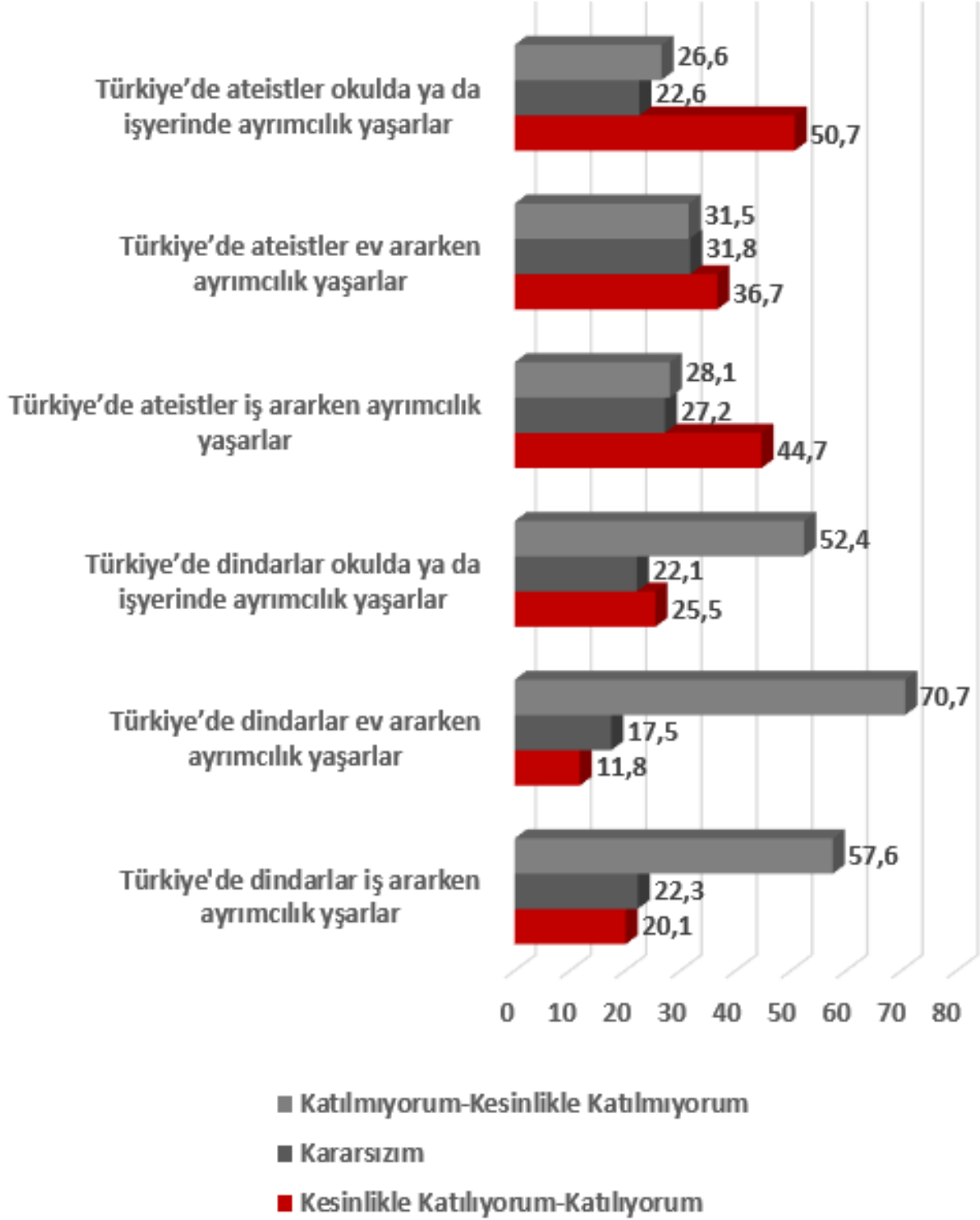
Grafik 6: Cinsiyet ve Cinsel Yönelime Yönelik Ayrımcılık Algısı

Yukarıdaki grafik ayrımcılık algısının yüksekliği ile büyük oranda uyuşmaktadır. Nitekim üç madde dışında bütün ayrımcılık biçimlerinin varlığına ilişkin algı %80'nin üzerindedir. Diğer taraftan katılımcılar eşcinsellerin üniversitede ayrımcılığa uğradıklarına ilişkin yargıya diğer maddelere göre daha az katılmaktadır. Bu durum kendileri de üniversite öğrencisi olan katılımcıların bir kısmının toplumun bütününe göre üniversitelerin kısmen daha özgür ve eşitlikçi olduğunu düşünmelerinden kaynaklanıyor olabilir.

Benzer sorular dini inanç ve inançsızlıklara ilişkin de sorulmuştur. Aşağıdaki grafik bu sorulara verilen yanıtları göstermektedir.

Grafik 7: Dini İnanç ve İnançsızlığa Yönelik Ayrımcılık Algısı

Söz konusu olan dini inanç ya da inançsızlık olduğunda ayrımcılığa ilişkin algının cinsiyete ya da cinsel yönelime ilişkin algıya oranla kısmen azaldığı görülmektedir. Diğer taraftan katılımcılara göre dindar olmak ile ayrımcılık yaşamak arasında yüksek bir ilişki kurmak olanaklı görülüyor. Nitekim dindarların ayrımcılık yaşadığına ilişkin her üç yargıya itiraz %50'nin üzerinde. Ancak bir dini inancı olmayanlara ayrımcılık yapıldığı algısı bir miktar daha yüksek. Yine de dini inanç ve inançsızlığa yönelik ayrımcılık algısının başka nedenlere göre ayrımcılık algısına göre daha düşük olduğunu söylemek mümkün.

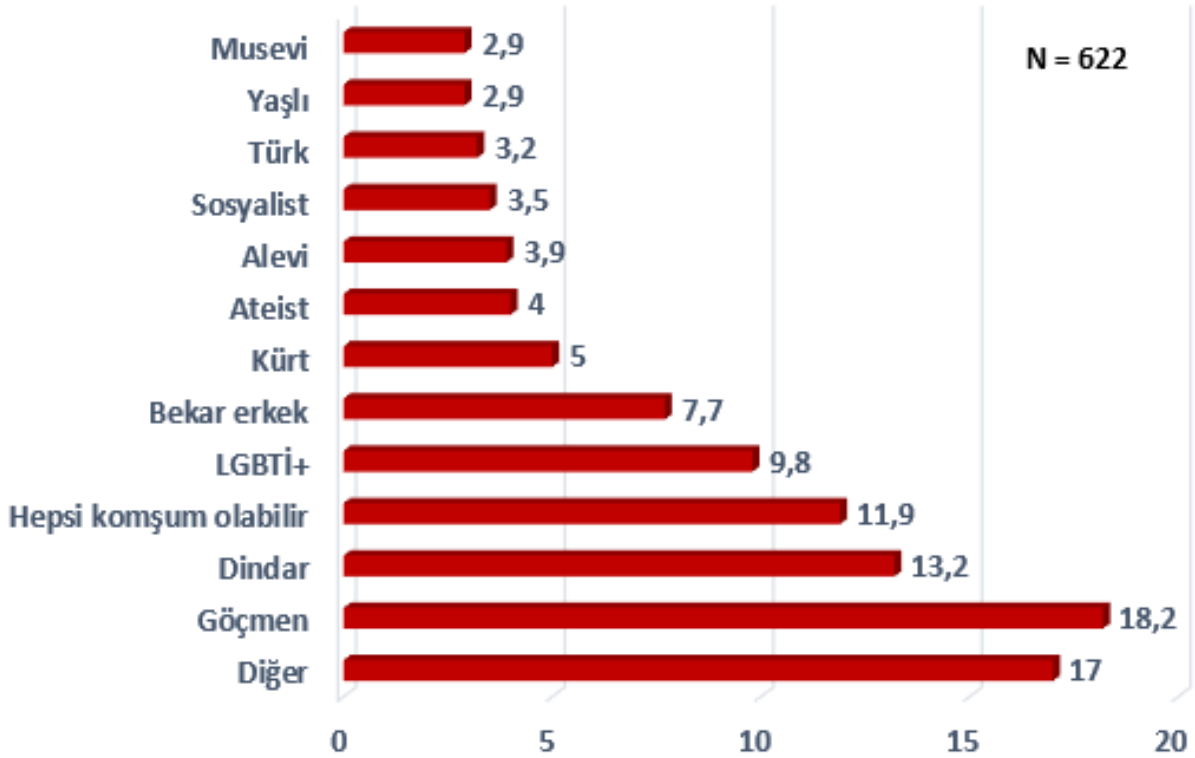
3.3. Katılımcıların Ayrımcılık Pratikleri

Yukarıda sunulan veriler bu çalışmaya katılanların çoğunluğunun Türkiye'de birçok alanda önemli düzeyde bir ayrımcılık yaşandığına ilişkin algısının yüksek olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu algı erkek katılımcılara göre kadın katılımcılarda daha yüksek gibi görünüyor.

Diğer taraftan tam da bu noktada katılımcıların kendilerinin ayrımcı sayılabilecek herhangi bir tutum ve düşüncelerinin olup olmadığına bakmak anlamlı olabilir. Bu başlık altında bu konuya ilişkin veriler değerlendirilecektir.

Katılımcılara öncelikle hangi grup ya da kesimden kişiler ile komşu olmayı istemeyecekleri sorulmuştur. Aşağıdaki grafik bu soruya verilen yanıtları göstermektedir.

Grafik 8: Kimin Komşusu Olmasını İstemez*

* Bu soru katılımcıların birden fazla yanıt verebilecekleri biçimde sorulmuştur. Bu nedenle N toplam katılımcı sayısından fazladır. Diğer kategorisi en az tercih edilen maddelerin toplamını içermektedir. Bu maddeler şunlardır: Bekar kadın, öğrenci, Sünni, engelli, işçi, yoksul, Hristiyan.

Yukarıdaki grafiğe bakarak ilginç bir durumla karşı karşıya olduğumuzu söylemek mümkün görünüyor. Öncelikle “ayırım yapmam” ve “herkes komşum olabilir” diyenlerin oranının katılımcıların 10'da birinden biraz fazla olduğu görülüyor. Ancak göçmen, dindar ve LGBTİ+'ların komşusu olmasını istemeyenlerin oranları ilk üç sırayı alıyor. Yukarıda (Tablo 1) özellikle göçmenlere ve LGBTİ+'lara yönelik ayrımcılığın Türkiye'de yaygın olduğunu belirten katılımcıların tutumları ve düşünceleri de bundan farklı değilmiş gibi görünüyor. Bu durum kimi zaman insanların kendi tutum ve düşüncelerinin aslında bir ayrımcılık olabileceğini düşünmemelerinden kaynaklanıyor olabilir. Ek olarak bu konuda cinsiyetler arasında bir farkın ortaya çıkmadığını belirtelim. Ancak söz konusu olan başka değişkenler olduğunda bazı farklar ortaya çıkmaktadır. Nitekim, kendisini tamamen milliyetçi olarak tanımlayanların çok milliyetçi olmadığını belirtenlere göre Kürtlerle (sırasıyla %19,1 ve %6), LGBTİ+'larla (sırasıyla %34 ve %10,9) ve göçmenlerle (sırasıyla %48,9 ve %26,1) komşu olmak istememe oranları daha yüksektir. Benzer biçimde siyasal yelpazede ortanın sağında olduğunu belirtenlerin LGBTİ+ ve Sosyalistlerle komşu olmak istememe oranları ortanın soluna göre daha yüksektir (LGBTİ+'lar için ortanın sağı %55,6, ortanın solu %7,4; Sosyalistler için ortanın sağı %33,3, ortanın solu %2,5). Kendisini ortanın solu olarak değerlendirenlerin ise ortanın sağına göre dindarları komşu olarak istememe oranı daha yüksektir (sırasıyla %32,2 ve %11,1). Dindarlık ölçütü ile söz konusu maddeler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Bu soruda katılımcıların açık uçlu bir soruyla konuya ilişkin düşünceleri açıklaması istenmiştir. Örneğin yaşlı ve engelli bireyleri komşusu olarak istemeyen bir katılımcı verdiği yanıtı ilişkin yorumunda şunları belirtmiştir:

“Din ya da düşünce yapısı farklı olan insanlar önemli değil, sonuçta kutu içerisinde yaşamıyoruz. Bence her insan tarzına alışık olmalıyız, sadece yaşlı ve engelli olsa da sorun değil, ama bir gün bir şeye ihtiyacı olursa o sorumluluğu almak istemem. Çünkü istemesem bile yardım ederim (Kadın, 22).”

LGBTİ+ kimliğe sahip bir kişiyi komşusu olarak istemeyeceğini belirten bir başka katılımcı yanıtı için şu yorumda bulunmuştur:

“Herkes istediğini yaşayabilir ama LGBTİ+ bireylerin aile yaşamıma yakın olmasını istemem, sosyal yaşantıda tabii ki arkadaşlarım var (Erkek, 25).”

Göçmenleri komşusu olarak istemediğini belirten bir başka katılımcının ise yorumları aşağıdaki gibidir:

“Denetimsiz göç etmiş göçmen, Afgan, Suriyeli, özellikle bekar erkek olarak ailesi olmadan göç ettiyse komşum olsun istemem (Kadın, 25).”

Bu durumu biraz daha geniş ele alıp değerlendirmemizi genişletecek sorular da yöneltilmiştir. Katılımcılara Likert tipi soru tipiyle ayrımcılığı ya da ayrımcılık karşıtlığını ifade eden maddeler verilerek katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Bu konuda ilk ölçek, cinsiyete dayalı ayrımcılığa yönelik maddeler olmuştur.

Aşağıdaki grafik bu sorulara verilen yanıtları göstermektedir.

Grafik 9: Cinsiyete Dayalı Ayrımcılığa ilişkin Düşünceler

Yukarıdaki grafik incelendiğinde genel olarak cinsiyete dayalı ayrımcılığa karşı bir tutum var görünüyor. Ancak özellikle “erkeklerin kadınlardan daha yüksek statüde çalışmaya hakları vardır”, “kadın dışarıda çalışmamalıdır” ve “cinsiyet eşitsizliği doğaldır” yargılarına katılmayanların oranının beklenenden daha düşük olduğunu söylemekte fayda var. Yani, katılımcıların sadece yaklaşık %71'inin “kadın dışarıda çalışmamalıdır” yargısını kabul etmemesi, yüksek görünmesine rağmen söz konusu yargının önemli bir cinsiyet ayrımcılığı olduğu düşünülürken aslında düşük bir orandır ve katılımcıların neredeyse üçte biri bu yargıya ya katılmakta ya da bu konuda kararsız kalmaktadır. Bunun beklenenden çok daha yüksek olduğunu belirtmek gerekir.

Tahmin edilebileceği gibi, yukarıdaki grafikte bahsedilen bütün maddelerde cinsiyetler arasında anlamlı farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Yani, kadınlara ilişkin olumlu maddelerin bütününde kadın katılımcıların onayı erkeklere göre daha yüksek, olumsuz maddelerde ise kadın katılımcıların onayı erkeklere göre daha düşüktür. Bu konuda birtakım değişkenler farklılık yaratabilmektedir. Öncelikle kişilerin milliyetçilik düzeylerinin yukarıdaki iki maddede (“Kadının aynı işi yapan erkeklerden düşük ücret alması normaldir” ve “cinsiyet eşitsizliği doğaldır”) kısmen de olsa anlamlı bir fark yarattığı görülmektedir. Buna göre, kendisini tamamen milliyetçi olarak görenlerin yukarıdaki iki maddeyi reddetme oranı sırasıyla %76,6 ve %72,3'ken, bu oranlar kendisini çok milliyetçi görmeyenlerde sırasıyla %92 ve %80,9'a yükselmektedir (her iki madde için $P < .05$). Diğer taraftan söz konusu olan dindarlık düzeyleri olduğunda yukarıdaki maddelerde daha yüksek düzeylerde anlamlı bir fark ortaya çıktığını söylemek olanaklıdır. Bu farklılıkları bir tablo ile göstermek daha kolay görülmesini sağlayacaktır. Aşağıdaki tabloda sadece anlamlı bir fark ortaya çıkan maddeler verilmiştir.

Tablo 3: Dindarlık Düzeylerine Göre Cinsiyete Dayalı Ayrımcılığa İlişkin Düşünceler

Dindarlık Düzeyi						
Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık		Çok Dindar Değil (%)	Kısmen Dindar (%)	Tamamen Dindar (%)	TOPLAM	Ki-Kare
Kadının yeri evidir.	Katılmıyorum-Kesinlikle Katılmıyorum	96,1	86,1	68,4	91,7	$\chi^2 = 30,030^{***}$
	Kararsızım	3,1	7,9	10,5	4,9	
	Katılıyorum-Kesinlikle Katılıyorum	0,9	5,9	21,1	3,4	
TOPLAM		100	100	100	100	
Kadın kocasından izin almadan çalışamaz.	Katılmıyorum-Kesinlikle Katılmıyorum	96,9	81,2	78,9	91,4	$\chi^2 = 29,606^{***}$
	Kararsızım	2,2	9,9	5,3	4,6	
	Katılıyorum-Kesinlikle Katılıyorum	0,9	8,9	15,8	4	
TOPLAM		100	100	100	100	

Kadın dışarıda çalışmamalıdır.	Katılmıyorum-Kesinlikle Katılmıyorum	79	51,5	73,7	70	$\chi^2 = 28,284^{***}$
	Kararsızım	9,6	28,7	10,5	15,2	
	Katılıyorum-Kesinlikle Katılıyorum	11,4	19,8	15,8	14	
TOPLAM		100	100	100	100	
Kadın kendi fikrini sadece kocasına söyleyebilmelidir.	Katılmıyorum-Kesinlikle Katılmıyorum	95,2	93,1	73,7	93,4	$\chi^2 = 20,287^{***}$
	Kararsızım	1,7	4	21,1	3,4	
	Katılıyorum-Kesinlikle Katılıyorum	3,1	3	5,3	3,2	
TOPLAM		100	100	100	100	
Kadınlar yalnız başlarına seyahat etmemelidir.	Katılmıyorum-Kesinlikle Katılmıyorum	95,2	85,1	78,9	91,4	$\chi^2 = 18,489^{**}$
	Kararsızım	3,1	9,9	5,3	5,2	
	Katılıyorum-Kesinlikle Katılıyorum	1,7	5	15,8	3,4	
TOPLAM		100	100	100	100	
Kadın kendi fikirlerini başkalarına söyleyememelidir.	Katılmıyorum-Kesinlikle Katılmıyorum	95,6	88,1	73,7	92,3	$\chi^2 = 18,295^{**}$
	Kararsızım	1,7	4	15,8	3,2	
	Katılıyorum-Kesinlikle Katılıyorum	2,6	7,9	10,5	4,6	
TOPLAM		100	100	100	100	
Cinsiyet eşitsizliği doğaldır.	Katılmıyorum-Kesinlikle Katılmıyorum	79,5	63,4	68,4	74,2	$\chi^2 = 11,240^*$
	Kararsızım	11,4	15,8	15,8	12,9	
	Katılıyorum-Kesinlikle Katılıyorum	9,2	20,8	15,8	12,9	
TOPLAM		100	100	100	100	

***p < .000

**P < .01

*P < .05

Yukarıdaki tabloya göre, dindarlık düzeyi ile ilk dört madde arasında yüksek, sonraki iki madde arasında kısmi ve son madde arasında düşük düzeyde bir anlamlı ilişki vardır. Kısaca, dindarlık düzeyi arttıkça ayrımcı fikirlere yakınlığın da arttığını söylemek yanlış olmayacaktır. Cinsiyete dayalı ayrımcılığa ilişkin maddeler ile daha da anlamlı bir fark yaratan değişken katılımcıların siyasal yelpazede kendilerini nerede konumlandığı ile ilişkili olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki tablo bu ilişkiyi göstermektedir.

Tablo 4: Siyasal Yelpazeye Göre Cinsiyete Dayalı Ayrımcılığa İlişkin Düşünceler

Siyasal Yelpazede Kendini Tanımlama						
Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık		Ortanın Solu (%)	Orta (%)	Ortanın Sağı (%)	TOPLAM	Ki-Kare
Kadının yeri evidir.	Katılmıyorum-Kesinlikle Katılmıyorum	97,6	83,5	77,8	91,7	$\chi^2 = 24,380^{***}$
	Kararsızım	1	10,5	11,1	4,9	
	Katılıyorum-Kesinlikle Katılıyorum	1,4	6	11,1	3,4	
	TOPLAM	100	100	100	100	
Kadın kocasından izin almadan çalışamaz.	Katılmıyorum-Kesinlikle Katılmıyorum	97,1	83,5	77,8	91,4	$\chi^2 = 26,239^{***}$
	Kararsızım	1	9	22,2	4,6	
	Katılıyorum-Kesinlikle Katılıyorum	1,9	7,5	-	4	
	TOPLAM	100	100	100	100	
Kadının aynı işi yapan erkeklerden düşük ücret alması normaldir.	Katılmıyorum-Kesinlikle Katılmıyorum	95,7	81,2	66,7	89,4	$\chi^2 = 25,995^{***}$
	Kararsızım	1	9,8	22,2	4,9	
	Katılıyorum-Kesinlikle Katılıyorum	3,4	9	11,1	5,7	
	TOPLAM	100	100	100	100	
Cinsiyet eşitsizliği doğaldır.	Katılmıyorum-Kesinlikle Katılmıyorum	85,5	57,9	55,6	74,2	$\chi^2 = 36,080^{***}$
	Kararsızım	8,2	20,3	11,1	12,9	
	Katılıyorum-Kesinlikle Katılıyorum	6,3	21,8	33,3	12,9	
	TOPLAM	100	100	100	100	
Kadın kendi fikirlerini başkalarına söyleyememelidir.	Katılmıyorum-Kesinlikle Katılmıyorum	96,6	88	55,6	92,3	$\chi^2 = 31,649^{***}$
	Kararsızım	0,5	6,8	11,1	3,2	
	Katılıyorum-Kesinlikle Katılıyorum	2,9	5,3	33,3	4,6	
	TOPLAM	100	100	100	100	
Kadın kendi fikrini sadece kocasına söyleyebilmelidir.	Katılmıyorum-Kesinlikle Katılmıyorum	95,7	91	77,8	93,4	$\chi^2 = 20,166^{***}$
	Kararsızım	0,5	6,8	22,2	3,4	
	Katılıyorum-Kesinlikle Katılıyorum	3,9	2,3	-	3,2	
	TOPLAM	100	100	100	100	

Eğitim yaşamında cinsiyetlere saygının öğretilmesi gereksizdir.	Katılmıyorum-Kesinlikle Katılmıyorum	3,4	4,5	11,1	4	$\chi^2 = 24,592^{***}$
	Kararsızım	0,5	12	11,1	5,2	
	Katılıyorum-Kesinlikle Katılıyorum	96,1	83,5	77,8	90,8	
	TOPLAM	100	100	100	100	
Kadınlar yalnız başlarına seyahat etmemelidir.	Katılmıyorum-Kesinlikle Katılmıyorum	96,1	85	77,8	91,4	$\chi^2 = 17,480^{**}$
	Kararsızım	1,4	10,5	11,1	5,2	
	Katılıyorum-Kesinlikle Katılıyorum	2,4	4,5	11,1	3,4	
	TOPLAM	100	100	100	100	
Kadının meslek sahibi olması gereksizdir.	Katılmıyorum-Kesinlikle Katılmıyorum	99,5	95,5	88,9	97,7	$\chi^2 = 12,929^*$
	Kararsızım	-	4,5	11,1		
	Katılıyorum-Kesinlikle Katılıyorum	0,5	-	-	0,3	
	TOPLAM	100	100	100	100	

***p < .000

**p < .01

*p < .05

Tablodan izlenebileceği gibi, ilk yedi maddede yüksek, sonraki iki maddede sırasıyla kısmi ve düşük düzeyde anlamlı bir farklılık görülmektedir. Dolayısıyla, dindarlık düzeyine benzer biçimde siyasal yelpazede ortanın sağına doğru gidildikçe ayrımcı olabilecek ifadeleri onaylama tutumu artmaktadır.

Benzer bir soru dini inanç/inançsızlıklara ve genel olarak dinsel, cinsiyet ve cinsel yönelimle ilgili yargılara ilişkin yöneltilmiştir. Aşağıdaki grafik bu maddelere yönelik tutumları göstermektedir.

Grafik 10: Dini İnanç/İnançsızlık ve Cinsiyet, Cinsel Yönelime İlişkin Tutumlar

Yukarıdaki grafikte de benzer bir durum, hatta önemli bir çelişki karşımıza çıkmaktadır. Grafik 2'de katılımcılar insan hakları dendiğinde bunu en iyi tanımlayan kavramlardan biri olarak ifade ve düşünce özgürlüğünü birinci sırada göstermişlerdi (Bkz. Grafik 2). Ancak yukarıdaki grafikte "kişilerin görüşleri başkalarını rahatsız etse de açıklamasına izin verilmelidir" yargısı katılımcılar içerisinde en az destek gören madde olmuştur (%62,2).

Ayrıca "Olgun bir hayat felsefesine sahip olmak için dini inanç şart değildir" ve "hangi dini inanca sahip olursa olsun bütün insanları sevmek gerekir" yargısına katılanların oranı beklenenden azdır. Sonuçta katılımcıların yaklaşık dörtte üçü bu iki ayrımcı olmayan yargıyı reddetmekte ya da çekimser tavır takınmaktadır.

Grafikteki ifadeleri milliyetçilik, dindarlık ve siyasal yelpazedeki düzeylerle de karşılaştırdık. Aşağıda bu değişkenlere ilişkin veriler tartışılacaktır. Öncelikle milliyetçilik düzeyi ile yukarıdaki grafikte verilen maddeler arasındaki ilişkilere bakalım. Aşağıdaki tabloda sadece aralarında anlamlı bir fark olan maddeler verilmiştir.

Tablo 5: Milliyetçilik Düzeyinin Dini İnanç/İnançsızlık ve Cinsiyet, Cinsel Yönelime İlişkin Tutumlar ile İlişkisi

		Milliyetçilik Düzeyi			TOPLAM	Ki-Kare
Ayrımcılığa ilişkin ifadeler		Çok Milliyetçi Değil (%)	Kısmen Milliyetçi (%)	Tamamen Milliyetçi (%)		
Olgun bir hayat felsefesine sahip olmak için dini inanç şart değildir.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	7,4	16,7	17	11,7	$\chi^2 = 21,266^{***}$
	Kararsızım	8,5	21,9	17		
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	84	61,4	66	74,2	
	TOPLAM	100	100	100	100	
Kişilerin görüşleri çoğunluğu rahatsız etse de açıklamasına izin verilmelidir.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	17	27,2	42,6	23,8	$\chi^2 = 20,789^{***}$
	Kararsızım	11,2	17,5	17	14	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	71,8	55,3	40,4	62,2	
	TOPLAM	100	100	100	100	
Kuvvetli dini inançları olmayan bir insan da iyi bir insan olabilir.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	6,4	8,8	23,4	9,5	$\chi^2 = 17,092^{**}$
	Kararsızım	4,8	10,5	8,5	7,2	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	88,8	80,7	68,1	83,4	
	TOPLAM	100	100	100	100	
Hangi dini inancı olursa olsun bütün insanları sevmek gerekir.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	12,2	15,8	25,5	15,2	$\chi^2 = 11,482^*$
	Kararsızım	16	6,1	8,5	11,7	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	71,8	78,1	66	73,1	
	TOPLAM	100	100	100	100	

Tablo 6: Dindarlık Düzeyinin Dini İnanç/İnançsızlık ve Cinsiyet, Cinsel Yönelime İlişkin Tutumlar ile İlişkisi

		Dindarlık Düzeyi			TOPLAM	Ki-Kare
Ayrımcılığa ilişkin ifadeler		Çok Dindar Değil (%)	Kısmen Dindar (%)	Tamamen Dindar (%)		
Olgun bir hayat felsefesine sahip olmak için dini inanç şart değildir.	Katılmıyorum- Kesinlikle	2,2	29,7	31,6	11,7	$\chi^2 = 92,387^{***}$
	Katılmıyorum					
	Kararsızım	8,3	22,8	36,8	14	
	Katılıyorum- Kesinlikle	89,5	47,5	31,6	74,2	
TOPLAM		100	100	100	100	
Kuvvetli dini inançları olmayan bir insan da iyi bir insan olabilir.	Katılmıyorum- Kesinlikle	5,7	14,9	26,3	9,5	$\chi^2 = 26,207^{***}$
	Katılmıyorum					
	Kararsızım	4,4	10,9	21,1	7,2	
	Katılıyorum- Kesinlikle	90	74,3	52,6	83,4	
TOPLAM		100	100	100	100	
Kişinin cinsiyeti, dini inancı ve cinsel yönelimi temel haklara erişimini engellememelidir.	Katılmıyorum- Kesinlikle	3,9	8,9	5,3	5,4	$\chi^2 = 15,519^{**}$
	Katılmıyorum					
	Kararsızım	3,5	8,9	21,1	6	
	Katılıyorum- Kesinlikle	92,6	82,2	73,7	88,5	
TOPLAM		100	100	100	100	
Kişilerin görüşleri çoğunluğu rahatsız etse de açıklamasına izin verilmelidir.	Katılmıyorum- Kesinlikle	18,3	32,7	42,1	23,8	$\chi^2 = 12,422^*$
	Katılmıyorum					
	Kararsızım	14	14,9	10,5	14	
	Katılıyorum- Kesinlikle	67,7	52,5	47,4	62,2	
TOPLAM		100	100	100	100	
Kimse cinsiyeti, dinî, cinsel yönelimi nedeniyle tutuklanmamalı, gözaltına alınmamalı ve sınır dışı edilmemelidir.	Katılmıyorum- Kesinlikle	5,2	7,9	15,8	6,6	$\chi^2 = 11,452^*$
	Katılmıyorum					
	Kararsızım	4,4	10,9	15,8	6,9	
	Katılıyorum- Kesinlikle	90,4	81,2	68,4	86,5	
TOPLAM		100	100	100	100	

***P < .000 **P < .01 *P < .05

Tablo 7: Siyasal Yelpazede Kendisini Tanımlama Biçiminin Dini İnanç/İnançsızlık ve Cinsiyet, Cinsel Yönelime İlişkin Tutumlar ile İlişkisi

Siyasal Yeldazede Kendini Tanımlama						
Ayrımcılığa İlişkin İfadeler		Ortanın Solu (%)	Orta (%)	Ortanın Sağı (%)	TOPLAM	Ki-Kare
Olgun bir hayat felsefesine sahip olmak için dini inanç şart değildir.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	8,2	17,3	11,1	11,7	$\chi^2 = 38,977^{***}$
	Kararsızım	6,3	24,1	44,4	14	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	85,5	58,6	44,4	74,2	
	TOPLAM	100	100	100	100	
Kuvvetli dini inançları olmayan bir insan da iyi bir insan olabilir.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	7,7	11,3	22,2	9,5	$\chi^2 = 34,155^{***}$
	Kararsızım	1	16,5	11,1	7,2	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	91,3	72,2	66,7	83,4	
	TOPLAM	100	100	100	100	
Kişinin cinsiyeti, dini inancı ve cinsel yönelimi temel haklara erişimini engellememelidir.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	4,3	6,8	11,1	5,4	$\chi^2 = 29,978^{***}$
	Kararsızım	0,5	14,3	11,1	6	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	95,2	78,9	77,8	88,5	
	TOPLAM	100	100	100	100	
Kimse cinsiyeti, dinî, cinsel yönelimi nedeniyle tutuklanmamalı, gözaltına alınmamalı ve sınır dışı edilmemelidir.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	4,8	9	11,1	6,6	$\chi^2 = 23,299^{***}$
	Kararsızım	1,9	14,3	11,1	6,9	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	93,2	76,7	77,8	86,5	
	TOPLAM	100	100	100	100	

İşverenler her gruptan çalışanı için adil koşullar geliştirmelidir.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	4,3	4,5	33,3	5,2	$\chi^2 = 41,817^{***}$
	Kararsızım	1	15	11,1	6,6	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	94,7	80,5	55,6	88,3	
	TOPLAM	100	100	100	100	
Kişilerin görüşleri çoğunluğu rahatsız etse de açıklamasına izin verilmelidir.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	20,3	29,3	22,2	23,8	$\chi^2 = 15,790^{**}$
	Kararsızım	9,7	21,1	11,1	14	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	70	49,6	66,7	62,2	
	TOPLAM	100	100	100	100	
Eğitim Yaşamında İnançlara ve İnançsızlıklara Saygı Duyulması Öğretilmelidir.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	3,4	3	11,1	3,4	$\chi^2 = 18,487^{**}$
	Kararsızım	1	10,5	11,1	4,9	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	95,7	86,5	77,8	91,7	
	TOPLAM	100	100	100	100	

***p < .000 **p < .01 *p < .05

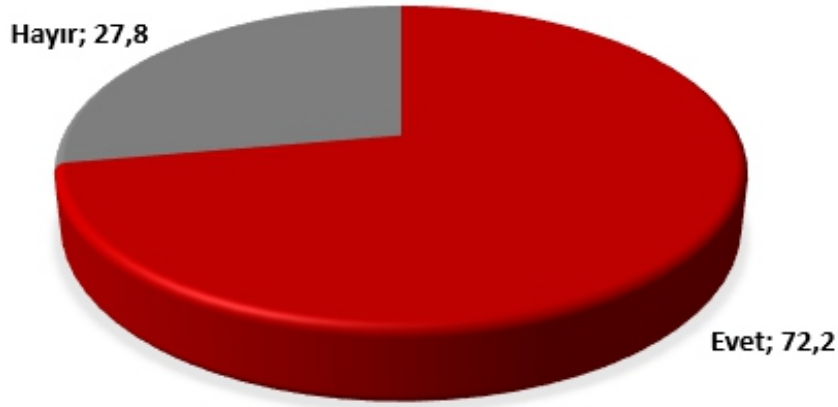
Her iki tablodan da görüleceği gibi, dindarlık düzeyi ve siyasal yelpazede sağa doğru yönelim arttıkça ayrımcı ifadeleri onaylama tutumu da artmaktadır. Daha önceki veriler de düşünüldüğünde ayrımcılıkla ilgili ifadelerin onaylanması konusunda özellikle siyasal yelpazede kendini tanımlama biçiminin milliyetçilik ve dindarlık düzeylerine göre daha etkili olduğunu belirtmek gerekir.

Yukarıdaki verilerden ortaya çıkan sonuçların, katılımcıların herhangi bir STK ya da öğrenci topluluğuyla ilişkili olmamasından kaynaklanıyor olabilir mi? Bu sorunun yanıtını ileriki analizlerde vermeye çalışacağız. Öncelikle katılımcıların ayrımcılıkla ilgili kendi deneyimlerine yer vermek istiyoruz.

3.4. Ayrımcılık Deneyimleri

Araştırmanın katılımcılarına yaşadıkları bir ayrımcılık varsa buna ilişkin deneyimleri ve mücadele biçimleri sorulmuştur. Bu konudaki ilk soru, daha önce en az bir kere ayrımcılıkla karşılaşmış karşılaşmadıklarına yöneliktir.

Grafik 11: Ayrımcılık Yaşadınız mı?

Grafikten görüleceği gibi katılımcıların yaklaşık dörtte üçü en azından bir kez ayrımcılık yaşadıklarını belirtmiştir. İnsanların karşılaştıkları tutum ve davranışları türlü nedenlerle (kanıksama, alışma vb.) ayrımcılık olarak kodlamama/kodlayamama durumu da olabileceği düşünülünce yukarıdaki soruya hayır yanıtı verenlerin oranının daha da az olabileceğini düşünmek gerekir. Bu veri cinsiyetlere göre karşılaştırıldığında tahmin edilebileceği gibi kadın ve erkekler arasında ayrımcılık deneyimleri konusunda kısmen de olsa anlamlı bir fark vardır (sırasıyla %75,6 ve %60,8, $P < .01$).

Yukarıdaki soru milliyetçilik, dindarlık ve siyasal yelpazede kendini tanımlamayla karşılaştırıldığında ilginç sonuçlar karşımıza çıkmaktadır. Nitekim, milliyetçilik düzeyi söz konusu olduğunda çok milliyetçi olmadığını belirtenler tamamen milliyetçi olduğunu belirtenlere göre ($P < .000$), siyasal yelpazede ortanın solu ve ortanın sağında kendisini tanımlayanlar ortada olduğunu tanımlayanlara göre ($P < .000$) ve çok dindar olmadığını belirtenler tamamen dindar olduğunu belirtenlere göre ($P < .01$) daha fazla ayrımcılıkla karşılaştıklarını belirtmişlerdir.

Bu noktada ikinci soru, ayrımcılıkla karşılaştıklarını belirtenlerin hangi nedenle ve ne sıklıkla bir ayrımcılık yaşadıklarına ilişkin yöneltilmiştir.

Tablo 8: Deneyimlenen Ayrımcılık Nedenleri ve Sıklığı

	Hiçbir Zaman	Çok az	Bazen	Genelde	Her Zaman
Etnik kökene dayalı ayrımcılık	37,5	12,5	22,7	13,1	14,2
Dini inanca / inançsızlığa dayalı ayrımcılık	20,6	14,4	25,8	20,1	19,1
Mülteci/göçmen statüsü nedeniyle ayrımcılık	85,1	4,7	2,7	4,7	2,7
Engelliliğe dayalı ayrımcılık	87,5	6,3	4,2	1,4	0,7
Dış görünüş/kılık kıyafet nedeniyle ayrımcılık	17,9	16,8	29,1	19,4	16,8
Yaşa dayalı ayrımcılık	29,2	20,2	26,8	13,7	10,1
Cinsiyete dayalı ayrımcılık	17,2	6,1	24,2	21,2	31,3
Cinsel yönelime/ Cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık	46,4	8,3	13,1	8,9	23,2
Siyasi görüşe dayalı ayrımcılık	9,7	7,8	23,8	24,8	34
Ekonomik koşullara dayalı ayrımcılık	21,4	25,4	23,1	13,3	16,8
Dolayısıyla ayrımcılık	25,4	14,2	18,3	17,8	24,3

Bir noktaya vurgu yaparak başlayalım. Öncelikle, örneğin mülteci/göçmen statüsü nedeniyle ayrımcılık yaşadığını belirtenlerin oranının düşük olması ülkemizde bu konuda ayrımcılık yapılmadığı ya da çok az görüldüğü biçiminde yorumlanmamalıdır. Zira bu durum bu çalışmaya katılanların demografik durumuyla ilgilidir. Yani bu çalışma özel olarak örneğin mülteciler/göçmenlerle yapılmadığından bu çalışmaya katılanlar bu türden bir ayrımcılıkla karşılaşmadıklarını söylemişlerdir. Zira Tablo 1'e tekrar bakılırsa katılımcılar en fazla ayrımcılığın mülteci/göçmen olanlara yapıldığını düşünmektedir. Benzer durum etnik köken, engellilik ve cinsel yönelim maddeleri için de düşünülmelidir. Yani bu konularda ayrımcılık yaşama oranının düşük olması Türkiye'de bu türden ayrımcılıklara az rastlandığı anlamına gelmez.

Tablo 2'ye göre katılımcıların önemli bir çoğunluğu en az bir kere siyasi görüşe dayalı ayrımcılık deneyimlemişlerdir (Hiçbir zaman diyenler sadece %9,7'dir). Bu durum ülkemizde siyasal iktidarın ayrımcı ve kutuplaştırıcı tavrı ile ilişkili gibi görünüyor. İkinci ve üçüncü sırada cinsiyete dayalı ayrımcılık ile dış görünüş/kılık kıyafete dayalı ayrımcılık biçimi gelmektedir ki, bunlardan ilki zaten önceden tahmin edilebilecek bir durumdur. Ancak dış görünüş/kılık kıyafet nedeniyle yaşanan ayrımcılık deneyimi yaş nedeniyle gençler arasında daha fazla yaşanan bir ayrımcılık deneyimi olarak düşünülebilir.

Görüşmelerde de benzer ayrımcılık deneyimleri vurgulanmıştır.

“ Bir işe girecektim. Annemin kökeni (Pazarcık) Alevi, bunu doğrudan bana söylediler. Böyle bir olayla karşılaştım. Ya kimseye bir şey söylemeyecektim ya da söyleyecektim. Artık söylemek daha çok istiyorum bu olaydan sonra (Güneş, 21, Mersin). ”

“ Hakimlik savcılık sınavlarına girme olayları var. Boşuna uğraşma kütüğüne baktıklarında seni almazlar söylemiyle karşılaşıyorum. Kadınlara ceza davalarını genelde vermiyorlar. Kadınları gece görevlerine vermeme gibi onlarla mı uğraşacağız ya da gece ne işi var dışarıda söylemi karşılaştıklarım arasında (İlkiz, 22, Mersin). ”

“ İki abim var onlar mühendislik kazandılar. Ben gazetecilik okuyorum babam ısrarla yazdırmadı. Babamın zoruyla kamu yönetimi yazdım. Abilerim mühendislik okudukları için ayrı bir yerde gözünde. Bir ay sonra mezun olacağım bunu isteyerek yaptığımı göstereceğim. Ayrımcılığın ne olduğunu dahi üniversiteye gelene kadar bilmiyordum. Ben Kürt'üm, Kürt olduğunda mizah malzemesi ya da nefret söylemi nesnesi gibi davranıyorlar. İnsanoğlunun fitratında birini sevmediğimizde onu sahip olduğu durumu ortaya koymak için bir neden olarak öne sürdüğünü düşünüyorum. Çok bakımlı ve güzelse erkekler tarafından aptal algısıyla karşılaşıyorsun. Ben de çalışkan bir öğrenciyim. Bizim derdimiz ne bunun derdi ne diye bir söylem var (Kezban, 24, Mersin). ”

“ Ben çocukken İstanbul'da Üsküdar'da ev ararken Kürtlere ev verilmez bu mahallede diye bir olaya şahit oldum. Onun dışında üniversitede birinci sınıfta rektörle bir toplantıya katıldık. Bizim fakültede bazı sorunlar vardı. Kantin fiyatlarının fahişliğini dile getirecektik. Daha sonra LGBTİ+ bir arkadaşımız bir talebini dile getirdi. Çok sert bir tepkiyle karşılandı rektör tarafından talebi, LGBTİ+'ların haklarının sınırlandırıldığını söyledi. Rektörün benim olduğum yerde anılamaz gibi bir söylemi oldu. Gün boyu da toplu taşımadan tutun yolda yürümeye kadar birçok ayrımcılığa şahit oluyoruz (Selman, 22, Mardin). ”

“ O yaşlara dahil hiçbir şey hatırlamasam da olayı hala hatırlıyorum. O zamanlar çözüm süreci yaşanıyordu. Çözüm sürecinin sonlarında bayrak yakılma olayları yaşanıyordu. Bizim hocamız Batı asıllı Türk kökenliydi. Gençliğe hitabeyi ezberlemeyi zorunlu tuttu dersinden geçmek için. Bunu yapmayan dersten kaldığı gibi terörist damgalamasıyla karşılaşıyordu. Daha sonra Haklar Projesi aracılığıyla tanıştığım arkadaşlarımla kültürel kıyafetlerimizi giyerek insan hakları ihlallerine atfetmek istediğimizde bir daha salon vermeyin bu etkinliklere denilerek terörize edildik (Bekir, 20, Mardin). ”

“

Toplum bazında kadın olduğum için yaşadım. Lisede muhafazakâr bir okulda okudum. Sanat aktivitelerine katılmama izin verilmedi. Şarkı söylemem, sahnede olmam uygun görülmedi. Herhangi bir yasal başvuru mekanizmasına başvurmadım. Aileme anlattım. Ailem de açıkçası geçiştirdi. Ülkemdeki hukuksal gelişmeleri gördükçe bunlar benim cesaretimi kırmıyor değil. Ama sonuç olarak bir adım atmam gerektiğini düşünüyorum. Devlet dışında başka aygıtlar var mı? Sivil toplumun bunun için çok önemli bir araç olduğunu düşünüyorum. Bazı şeylerin temel vatandaşlık bilgilerine dahil edilerek verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Akran öğrenmesini sağlıyor. Fiziksel ve online etkinliklerin teşvik edici olacağını düşünüyorum (Naz, 22, Ankara).”

“

Çok temel bir inanç temelli ayrımcılık olduğunu düşünüyorum. Gerçekten inanabiliyor muyuz? Sorgulanması gerektiğini düşünüyorum. Kayseriliyim. Ailem Mersin'de yaşıyor. Mersin'de doğup büyüdüm. Lisede bir projeden kabul almıştım. Ancak ebeveynlerimin, annemden ziyade babamın, sen kız çocuğusun orada başkasının evinde kalamazsın gibi bir tutumu olmuştu. Sonra okuldaki öğretmenlerim ailemle konuştu. Ertesi sene İtalya'ya gittim. Ben orada neler yapacağıma dair ailemi ikna ettim. Lise bitene kadar hem şehir dışı hem yurtdışı birçok eğitim ve etkinliklerine katıldım. KYK'da son giriş saatleri sorun olabiliyor. Erkek yurtlarında böyle bir durum söz konusu değil. Gece 3'te dahi ellerini kollarını sallayarak girebiliyorlar. Bir tarafı koruyan bir tarafa serbesti tanıyan çifte standart uygulaması olmamalı (Ezel, 25, Ankara).”

“

Lisede başörtüsüne ilk izin verildiği yıllardı. Öğretmenim sınıfa başörtüsü ile derse ilk girdiğim gün ismimi yazdı. Ayakta uzun süre bekletti. İsmimi almasını korku salmak gibi olduğunu düşünüyorum. Rencide oldum. Bundan bir sene öncesine kadar üniversitedeki bir hocam için ben Osmanlıydım. Onda hatırlamak istemeyeceği şeyler uyandırıyordum. Başka arkadaşlarımız eskiden eğitim alamıyordu şimdi iyi ki alıyorlar mı demeli, yoksa keşke almasalar mı demeli bilemiyorum dedi ben hocama bu göndermeleri fark ettiğimi söylediğimde. Benim için kötü bir deneyimdi. Ben boşanmış bir anne babanın çocuğuyum. Bunun ayrımcılığını bugün dahi hissediyorum. Sınıfça bilinen bir gerçeklikti. Sınıfa yeni bir arkadaşım gelmişti onunla bu bilgiyi paylaşmak için kendimi çok hazırlamıştım ama daha sınıfa geldiği gün bunun arkadaşına söylendiğini öğrendim. Bu bir sapma olarak tanımlanıyordu ve ayrımcılık, ötekileştirme öznesi olmamıza neden oluyordu. Yaşın da bir ayrımcılık olduğunu düşünüyorum (Asil, 25, İstanbul).”

Bu konudaki düşüncelerimizi biraz daha geliştirebilmek için en az bir kez ayrımcılık yaşadığını belirten katılımcılara bu deneyimi nerede yaşadıkları sorulmuştur. Aşağıdaki grafik bu soruya verilen yanıtları göstermektedir.

Grafik 12: Ayrımcı Uygulamaya Maruz Kalınan Yer*

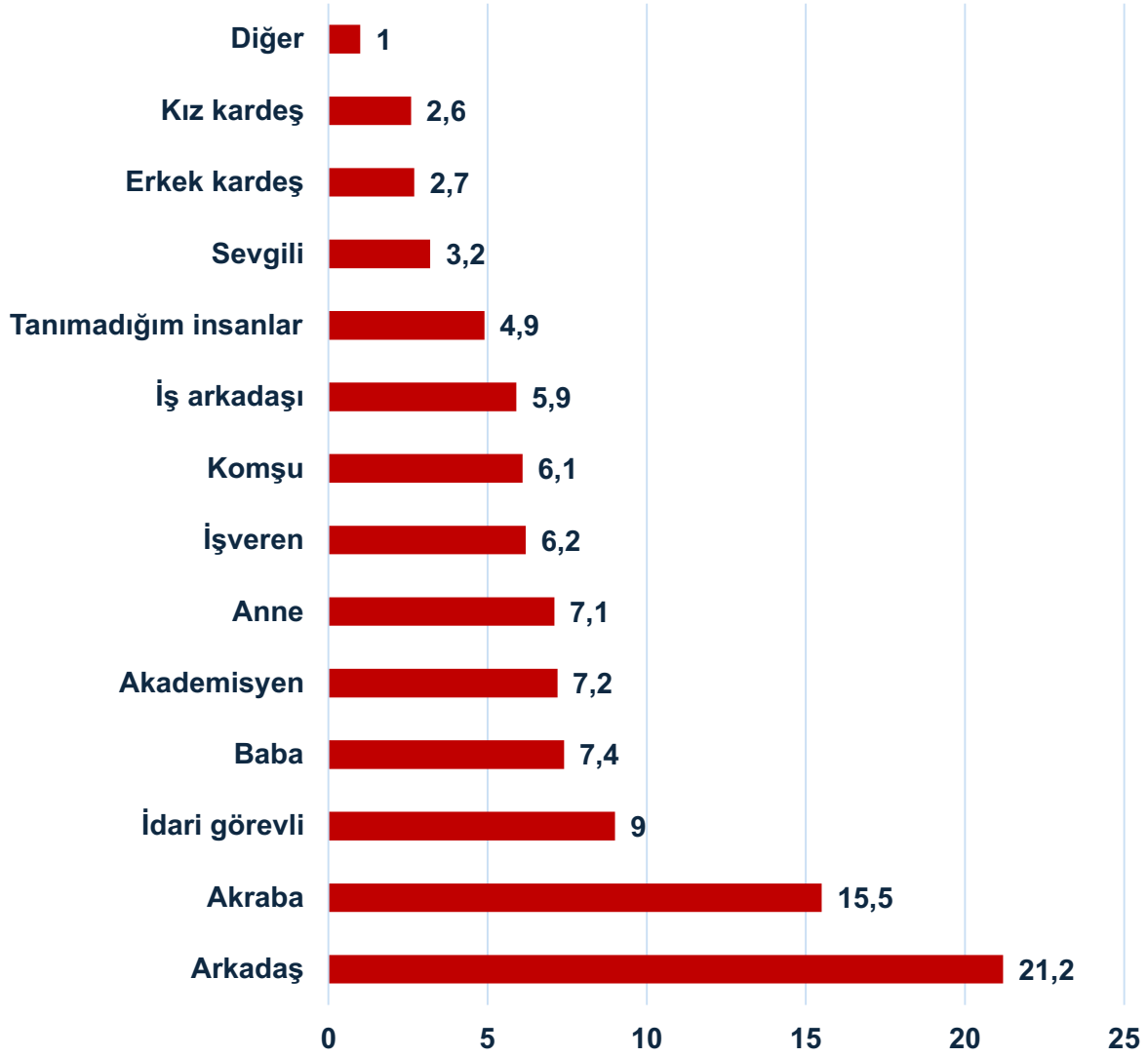

* Bu soru katılımcıların birden fazla yanıt verebilecekleri biçimde sorulmuştur. Bu nedenle N toplam katılımcı sayısından fazladır.

Görüldüğü gibi ayrımcılıkla en fazla karşılaşılan yerler sırasıyla sokak, üniversite ve toplu taşıma araçlarıdır. Sokak ve toplu taşıma bir arada düşünüldüğünde katılımcıların en çok ayrımcılıkla karşılaştıkları yerin bir mekânın dışında ve normal sıradan yaşam içerisinde olduğu söylenebilir. Üniversite yanıtının ikinci sırada gelmesi düşündürücüdür, zira aslında bir eğitim kurumu olarak düşünüldüğünde ve üniversite kelimesinin anlamı gereği aslında en az ayrımcılığın yapıldığı yer olması beklenir. Bu durum ülkemizdeki üniversitelerin de ne derece adına layık kurumlar olduğunu gözler önüne sermektedir. Ek olarak katılımcıların onda biri ailesi ile yaşadığı evde ayrımcılıkla karşılaştığını belirtmektedir ki bu da aile kurumu üzerine yeniden düşünmek gerektiğini gösterir. Kamu kurumları ve çalışılan işyeri/iş başvurusu yanıtlarının daha düşük olması bu yerlerde ayrımcılığın daha az olduğu sonucuna götürmemelidir. Zira bu durum, bu araştırmanın katılımcılarının tamamı da üniversite öğrencisi olduğundan gerek çalışma durumunun gerekse kamu kurumları ile ilişkilerinin daha seyrek olmasından kaynaklanıyor gibi görünmektedir.

Yukarıdaki sorudan elde edilen verileri daha anlamlı biçimde yorumlayabilmek için katılımcılara uğradığı ayrımcılığın kimler tarafından yapıldığı sorulmuştur. Aşağıdaki grafik bu soruya verilen yanıtları göstermektedir.

Grafik 13: Ayrımcılığın Failerini*

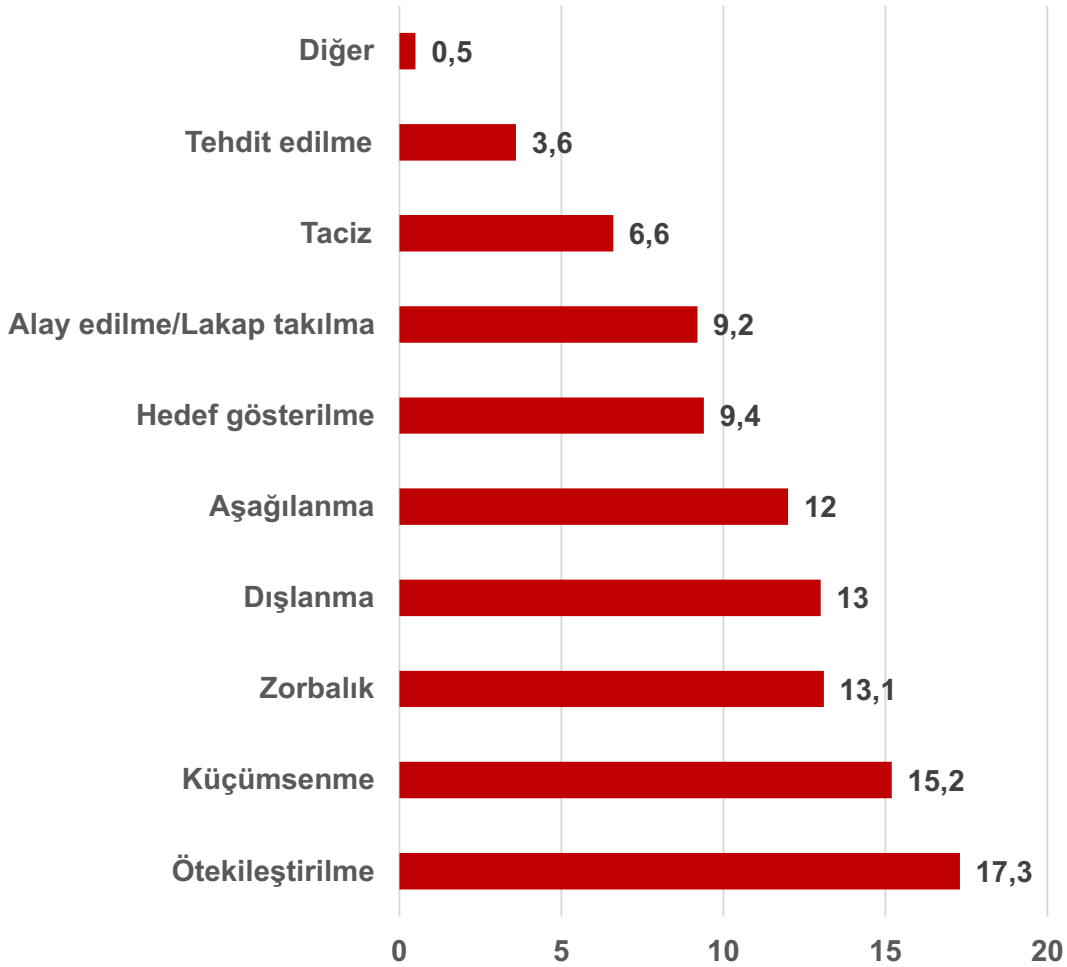
* Bu soru katılımcıların birden fazla yanıt verebilecekleri biçimde sorulmuştur. Bu nedenle N toplam katılımcı sayısından fazladır.

Yukarıdaki grafikte ilk bakışta en fazla ayrımcılık yapan kişinin arkadaşlar olduğu görülmektedir (%21,2). Diğer taraftan anne, baba, erkek kardeş, kız kardeş ve akraba çevresi bir arada düşünüldüğünde en fazla ayrımcılığın geniş aile içerisinde gerçekleştiğini söylemek yanlış olmaz (yaklaşık %35). Bu durum ayrımcılığın esas olarak en yakın çevreden geldiğini düşündürüyor. Yani ayrımcılık daha çok tanıdık arkadaşlar ve aile çevresinden kaynaklanan tutum ve davranışlarla şekilleniyor gibi görünüyor.

Akademisyen ve idari personel de bir arada düşünülebilir, zira katılımcıların üniversite öğrencisi olduğu göz önünde tutulduğu zaman idari personelle kastedilenin üniversite çalışanları olduğu açıktır ve her ikisinin toplamı yaklaşık %16'dır. Bu durum üniversitede ayrımcılığın neden yüksek oranda algılandığını da açıklayıcı niteliktedir. Buna ek olarak bu veriler cinsiyete göre karşılaştırıldığında ayrımcılığın yeri açısından cinsiyetler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark ortaya çıkmamaktadır.

Bu noktada katılımcıların yaşadıkları ayrımcılık biçimlerinin ne olduğuna bakmak önemli olabilir. Aşağıdaki grafik katılımcıların yaşadıkları ayrımcı tutum ve davranışların biçimini göstermektedir.

Grafik 14: Ayrımcılık Biçimleri*

*Bu soru katılımcıların birden fazla yanıt verebilecekleri biçimde sorulmuştur. Bu nedenle N toplam katılımcı sayısından fazladır.

Grafikten görüldüğü gibi, araştırmaya katılanların karşılaştıkları en önemli ayrımcılık biçimleri ötekileştirilme, küçümsenme, zorbalık, dışlanma ve aşağılanmadır. Başka araştırmalarda da bu türden ayrımcılık biçimleri gerek kamu kurumlarında gerek işyerlerinde gerekse aile içerisinde fazlasıyla görülen ayrımcılık biçimleridir.

Bu noktada bir başka önemli veri, ayrımcılığın biçimleri konusunda cinsiyetler arasında anlamlı birtakım farklılıkların ortaya çıktığıdır. Aşağıdaki tablo bu noktaya ilişkin verileri göstermektedir.

Tablo 9: Cinsiyete Göre Ayrımcılık Biçimleri

	Kadın	Erkek
Ötekileştirilme	61,7	79,7
Küçümsenme	61,2	50,8
Zorbalık	51,4	44,1
Dışlanma	47,5	52,5
Aşağılanma	44,3	52,5
Hedef gösterilme	34,4	40,7
Alay edilme/Lakap takılma	30,1	49,2
Taciz	26,8	16,9
Tehdit edilme	12,6	13,6
Diğer	1,6	1,7

Yukarıdaki tablodan görüleceği gibi en bariz farklılıklar, kadın katılımcılar açısından küçümsenme ve taciz; erkek katılımcılar açısından ötekileştirilme ve alay edilme/lakap takılma maddelerinde karşımıza çıkmaktadır.

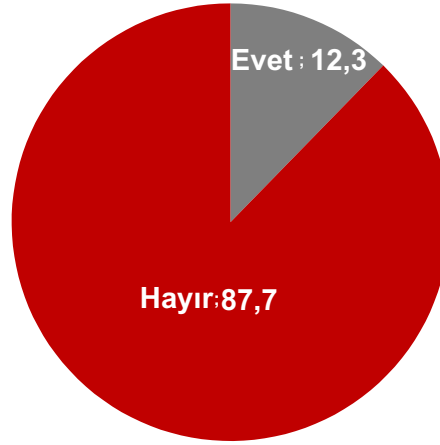
Buraya kadar ele alınan veriler 18-25 yaş arası üniversite öğrencilerinin Türkiye'deki ayrımcılığa ilişkin algılarının yüksek olduğunu, kendilerinin de kimi ayrımcılıklara maruz kaldığını ve hatta zaman zaman kendilerinin de ayrımcı tutum ve davranışlara sahip olduğunu göstermiştir. Bu son madde çoğunlukla insanların kendi tutum ve davranışlarını ayrımcılık olarak düşünmemelerinden kaynaklanır ki, devlet kurumları ya da özel kuruluşlar tarafından açıkça yapılan ayrımcılıktan farklı olarak gündelik hayattaki bireysel ilişkilerde sıradan bir şeymiş gibi yapılan tutum ve davranışlardır.

Burada akla bir başka soru gelmektedir. O da, ayrımcılık deneyimi olan bireylerin buna karşı bir mücadeleye girişip girişmedikleridir. Aşağıdaki bölümde bu konuda elde edilen veriler tartışılacaktır.

3.5. Ayrımcılıkla Mücadele

Yukarıdaki değerlendirmelerde görüldüğü gibi bu çalışmaya katılanlar oldukça farklı ayrımcılık biçimleri deneyimlemişlerdir. Bu çerçevede ayrımcılığa uğrayan katılımcılara yaşadıkları bu deneyim karşısında herhangi bir kurum ya da kuruluşa başvurup başvurmadıkları sorulmuştur. Aşağıdaki grafik bu soruya verilen yanıtları göstermektedir.

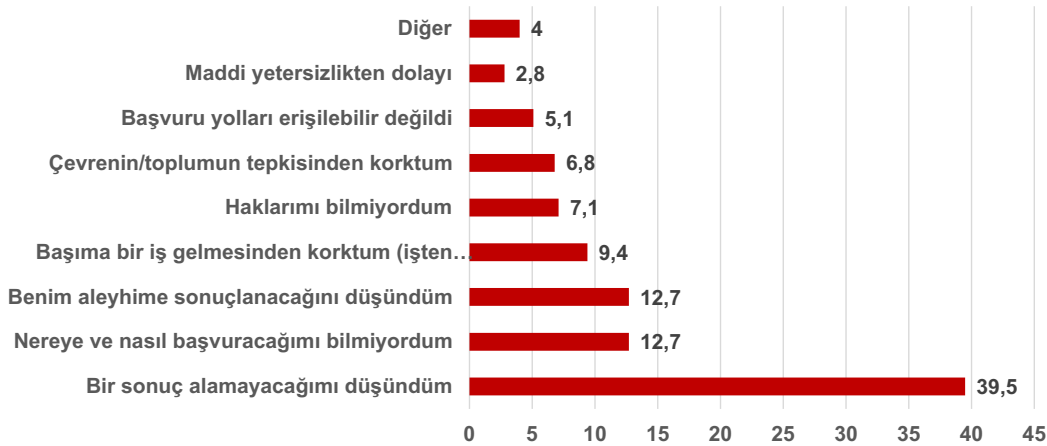
Grafik 15: Ayrımcılıkla Karşılaşıysa Bir Kuruma Başvurdu mu?

Ayrımcılıkla mücadele konusunda en önemli sorunlardan biri, ayrımcılığa uğrayan kişilerin çoğunlukla yaşadıkları ayrımcılığa ilişkin herhangi bir hak arama mücadelesine girişmemeleridir. Yukarıdaki grafik de bize bu durumu açıkça göstermektedir.

Bu durumda insanların neden yaşadıkları ayrımcılığa karşı herhangi bir girişimde bulunmadıkları sorusunu yanıtlamak önemlidir. Bunun türlü nedenleri olabilmekle birlikte en çok karşımıza çıkan sonuç herhangi bir sonuç alınamayacağına düşünülmesidir (Bkz. Grafik 16). Bu durum aynı zamanda ayrımcılıkla mücadele için oluşturulmuş kurumlara çok fazla güvenilmediğinin de göstergesidir.

Grafik 16: Ayrımcılığa Karşı Bir Kuruma Başvurmama Nedenleri*

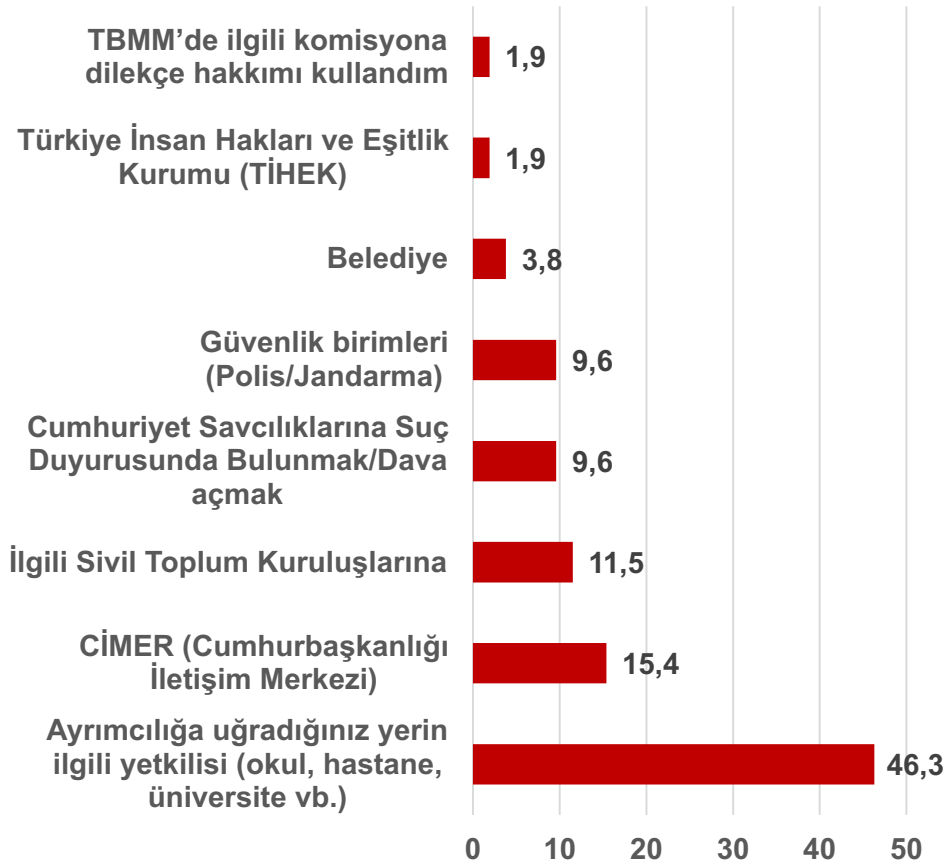

* Bu soru katılımcıların birden fazla yanıt verebilecekleri biçimde sorulmuştur. Bu nedenle N toplam katılımcı sayısından fazladır.

Buna ek olarak ayrımcılığa uğrayan kişinin kendi aleyhine bir sonuç çıkmasından korkması da ayrımcılığa uğrayanın değil fakat ayrımcılığı uygulayanın korunduğu gibi bir düşünceye dayanır. Ayrıca nereye ve nasıl başvuracağını bilememenin de bir kuruma başvurmayı engellediği görünüyor.

Yukarıda belirtildiği gibi ayrımcılığa uğramasına rağmen bir kuruma ya da kuruluşa başvurduğunu belirtenlerin oranı oldukça düşük. Yine de başvuru yolunu seçenlerin hangi kurumlara başvurduğuna bakmak anlamlı olabilir. Aşağıdaki grafik bu soruya verilen yanıtları göstermektedir.

Grafik 17: Ayrımcılığa Karşı Başvurulan Kurum/Kuruluş*

* Bu soru katılımcıların birden fazla yanıt verebilecekleri biçimde sorulmuştur.

Bir ayrımcılıkla karşılaşıldığında ilk yapılan, genellikle hangi kurumda ayrımcılıkla karşılaşılmışsa hemen oranın yetkililerine başvurmaktır, zira en mantıklı olan da budur. Bu çalışmaya katılanların çoğunluğu da ilk olarak ayrımcılığa uğradıkları yerin yetkililerine başvurmuştur. Bunların dışında daha uzun ve birtakım prosedürler içeren başvurular yapılır. CİMER, Cumhuriyet Savcılıkları ve güvenlik birimlerine başvuru, bu türden başvurulardır. Diğer taraftan TİHEK, il ve ilçe insan hakları kurulları gibi devletçe ayrımcılıkla mücadele için kurulmuş kurumlara neredeyse hiç başvurulmaması da ilginçtir. Muhtemelen bireyler bu kurumlara yeterince güvenmemektedir.

Buna karşılık ayrımcılıkla mücadele edilip edilemeyeceği de önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüşme yapılan gençlerin çoğunluğu ayrımcılıkla mücadelenin mümkün olduğunu ancak ayrımcılıkların ortadan kaldırılmasının uzun bir süreç alacağını belirtmiştir. Aşağıda bu ifadelerden birkaçı verilmiştir:

“ Bakanlıkta staj yaptığım dönemde kadın hakları biriminde daha çok vakaları gördüm. Maalesef bir yaptırım olmadığı gibi vazgeçme iradesine kadar gidiyor süreç. Bir bıkkınlık ve yıldırmaya varıyor. Ayrımcılıkla mücadele edilebilir ancak bilinirlik sağlama daha önemli diye düşünüyorum. Telefona uygulamalar var. Ancak yapmıyorlar, sadece sözde kalıyor. Yaptık ama bir sonuç alamadık söylemini en çok duyuyoruz. Ayrımcılıkların tamamen önüne geçmek asla mümkün değil. Her şey ailede başlar. Ben 11. sınıfta bir arkadaşımın fiziksel ve zihinsel engelli birinin taklidini yaptığını şahit oldum. Eğitimi sisteminin güçlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum. (Yasemin, 21, Mersin). ”

“ Üniversitedeki olayımda mesela ben CİMER'e başvurmuştum. TİHEK'e başvurulabilir. Suç duyurusunda bulunulabilir (Süreyya, 24, İstanbul). ”

“ Önce bir eve gider üç gün kendimle kalırım. Düşündükten sonra bir şeyler yapardım. Muhtemelen önce bir STK'ya giderdim. Devlete güvenim yok çünkü (Bekir, 20, Mardin). ”

“ Kaldırılmasının yolu kesinlikle toplumun iç yapısından geçiyor. Bu nedenle kolay olacağını düşünmüyorum. Toplumun dikey-yatay hiyerarşi yapılarına dayalı değişiklikler eş zamanlı ve birlikte olmalı. Türkiye'de öncelikle yasalarda bir şey olmalı, bir değişim olmalı, döngüsel gerçekleşmeli. LGBTİ yürüyüşleri yapılabilirdi. Şimdi daha da geriye gidiyor. AİHM'e en çok giden ülke Türkiye. Bu konuda kötü durumdayız. İstanbul Sözleşmesi vs. çoğaltılmalı. İnsanlar bu toplumsallık bilincini kazanmalı (Enis, 23, Yalova). ”

“ Tamamen ayrımcılığın ortadan kalkması ütopyik bir toplum ideali ancak azaltmak noktasında eylem planları, kamu politikaları hayata geçirilmeli, sivil toplum tarafından desteklenmeli. Dışlananın da dışlayabileceği gerçekliği üzerinden ayrımcılığı tanımlamanın (aktörler kim, neler yapılabilir?) ilk adım olacağını düşünüyorum (Asil, 25, İstanbul). ”

“ Ayrımcılığın ortadan kaldırılması bana mümkün gibi gelmiyor. Çünkü çok uzun süren ve müthiş bir altyapıyı gerektiren ve tüm jenerasyonlara aktarılan bir dönüşüm gerekiyor (Döndü, 23, Mersin). ”

“ Bence ayrımcılıklar yok edilebilir. Ancak bu uzun erimli ve zorlu bir süreç olacak. Kim ayrımcılığa uğrarsa aynı zamanda ayrımcılık yapacak potansiyeli olduğunu düşünüyorum. Böylece bir döngüye giriyor. Mücadele etmezsek kesin kaybedeceğiz. Ancak mücadele edersek bir ihtimalimiz olabilir, baskı unsuru oluşturabilir, şu anda olmasa bile gelecekte. Değişimin çok kesin ve hemen olmasını bekliyoruz ancak değişimin doğası da biraz uzun soluklu olması gerekiyor (Naz, 22, Ankara). ”

“ Bence ayrımcılıkta en etkili olan şeylerden biri ayrımcılığa uğrayanla ayrımcılık yapanı karşı karşıya getirmek çok önemli olduğunu düşünüyorum. Çözülmecek nasılsa düşüncesi ayrımcılığı artırıyor (Mehmet, 21, Ankara). ”

Bu noktada özellikle ilgimizi çeken nokta, katılımcıların çok düşük bir oranda ilgili STK'lardan bahsetmesi ve bu STK'lara başvurmasıdır ki bu durum 18-25 yaş arası gençlerin STK'lar ile nasıl bir ilişki kurduğu, bu kuruluşlara güvenip güvenmediği gibi soruları akla getirmektedir. İlerleyen bölümde bu konuda elde edilen veriler değerlendirilecektir.

3.6. STK'lara Üyelik ve STK'lara Yaklaşımlar

Bu çalışmada katılımcıların herhangi bir STK ya da öğrenci kulüpleri/grupları ile bir bağlantılarının olup olmadığı, insan hakları ve ayrımcılık algıları açısından bir fark yaratıyor olabilir. Bu nedenle katılımcıların bur türden örgütlenmelerle ne tür bir ilişki kurduğu anlaşılmaya çalışılmıştır.

Bu çerçevede katılımcılara özellikle sivil toplum örgütlerinin gerçekleştirdiği bazı faaliyetlere katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Aşağıdaki grafik bu soruya verilen yanıtları göstermektedir.

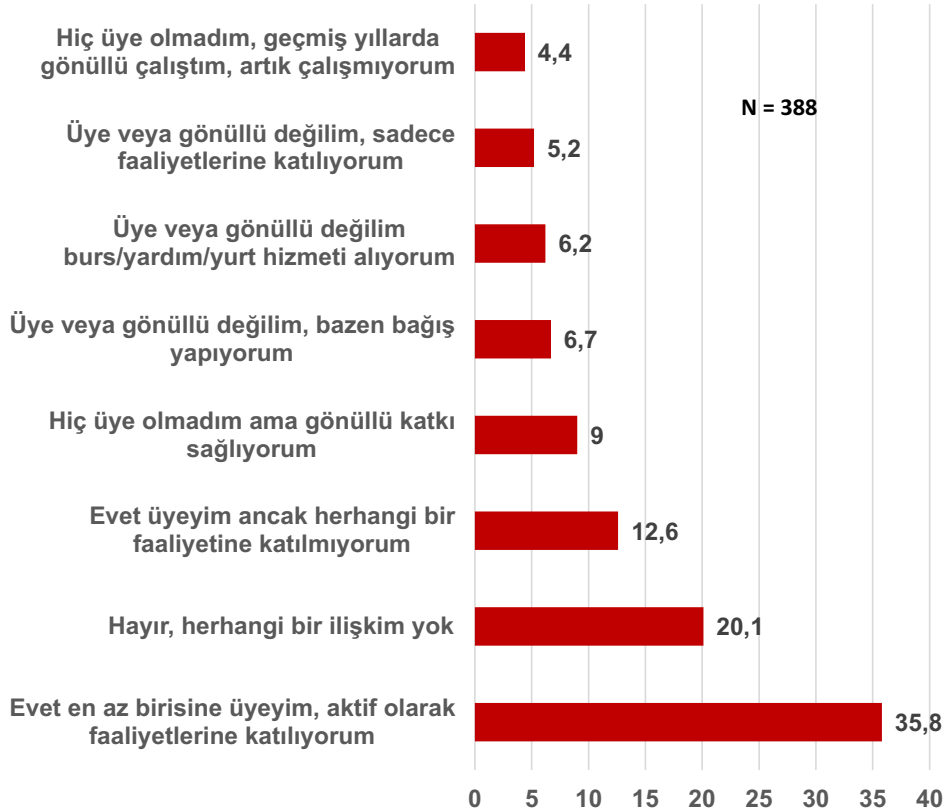
Grafik 18: Katıldıkları Faaliyetler*

* Bu soru katılımcıların birden fazla yanıt verebilecekleri biçimde sorulmuştur. Bu nedenle N toplam katılımcı sayısından fazladır.

Grafikten görüldüğü gibi katılımcıların tamamı 1'den fazla faaliyette bulunduğunu belirtmiştir (N = 1948). En çok katıldıkları faaliyetler kullanılmayan eşyaların başkalarına verilmesi, öğrenci topluluğuna üye olunması, sokak hayvanlarına mama bırakılması ve okulda ya da mahallede kermeslere katılmaktır. Öğrenci topluluğuna katılmış olmayı dışarıda tutarsak diğer faaliyetler genellikle bir STK tarafından yürütülen faaliyetlere denk düşmektedir. Bunu anlayabilmek için katılımcılara STK'larla ne türden bir ilişkilerinin olduğu sorulmuştur.

Grafik 19: STK'larla ilişkiler*

* Bu soru katılımcıların birden fazla yanıt verebilecekleri biçimde sorulmuştur. Bu nedenle N toplam katılımcı sayısından fazladır.

Türkiye'de bir STK ve bu STK'lara üye olanların sayısı gelişmiş kimi ülkelere göre kıyaslandığında oldukça düşüktür. Nitekim yaklaşık 85 milyon nüfuslu ülkemizde 2023 yılı itibarıyla dernek sayısı 101.806 iken aşağı yukarı aynı nüfusa sahip Almanya'da dernek sayısı 2022 yılı itibarıyla 620.000, 2023 yılı itibarıyla yaklaşık 6 milyon nüfusa sahip Danimarka'da dernek sayısı 100.000 civarındadır.²⁹ Ayrıca Türkiye'deki derneklerde gönüllü ya da üye olarak faaliyet gösteren kişi sayısı da gelişmiş ülkelere göre çok daha düşüktür.³⁰ 2015 yılı verilerine göre Türkiye'de nüfusun sadece %13,1'i bir derneğe üyedir.³¹ Bu araştırmaya katılan örnekleme ise yukarıdaki grafikte görüldüğü gibi bir STK'ya üyelik ortalamadan bir miktar daha yüksektir. Diğer taraftan herhangi bir STK ile ilişkisi olmayanlar ve üye olsa bile herhangi bir faaliyetine katılmayanların oranı da katılımcıların yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır.

²⁹ STGM, 2023, Türkiye'de Sivil Toplum Örgütleri: Olgütlenme Özgürlüğü ve Katılım Hakkı, s. 46.

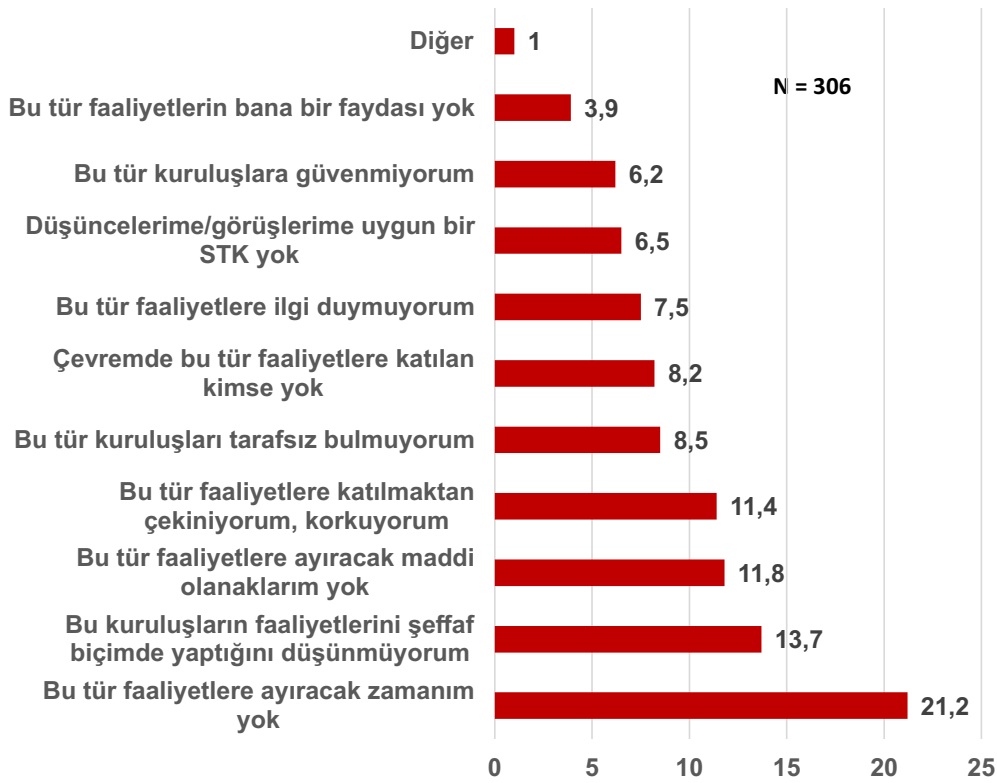
³⁰ YADA, s. 15.

³¹ YADA, Verilerle Sivil Toplum Kuruluşları, s. 42.

Yukarıdaki grafikte değerlendirilmesi gereken bir başka sonuç, üye ya da gönüllü olmayıp “bazen bağış yapıyorum” yanıtında yatmaktadır. Zira Türkiye’de STK denilince akla daha çok hayırseverliğin geldiği, dolayısıyla Türkiye’nin farklı bir sivil toplum dokusu olduğu sık sık vurgulanır. Ancak bu çalışmada elde edilen verilere bakıldığında bir hayırseverlik faaliyeti sayılabilecek bağış yapma oranının oldukça düşük olduğu görülmektedir (%6,7). Bu veri Türkiye ortalaması ile uyumludur, zira Dünya ülkelerini sivil toplum alanıyla en çok özdeşleştirilen “hayırseverlik” davranışı üzerinden sıralamaya tabi tutan World Giving Index (WGI) raporunda Türkiye 2014 yılında 135 ülke içerisinde 128. sırada yer almaktadır.³²

Çalışmanın devamında yukarıdaki soru ile bağlantılı olarak katılımcılara herhangi bir STK’ya hiçbir biçimde katılmamalarının nedenleri sorulmuştur. Aşağıdaki grafik bu soruya verilen yanıtları göstermektedir.

Grafik 20: Bir STK’ya Katılmama Nedenleri*

* Bu soru katılımcıların birden fazla yanıt verebilecekleri biçimde sorulmuştur.

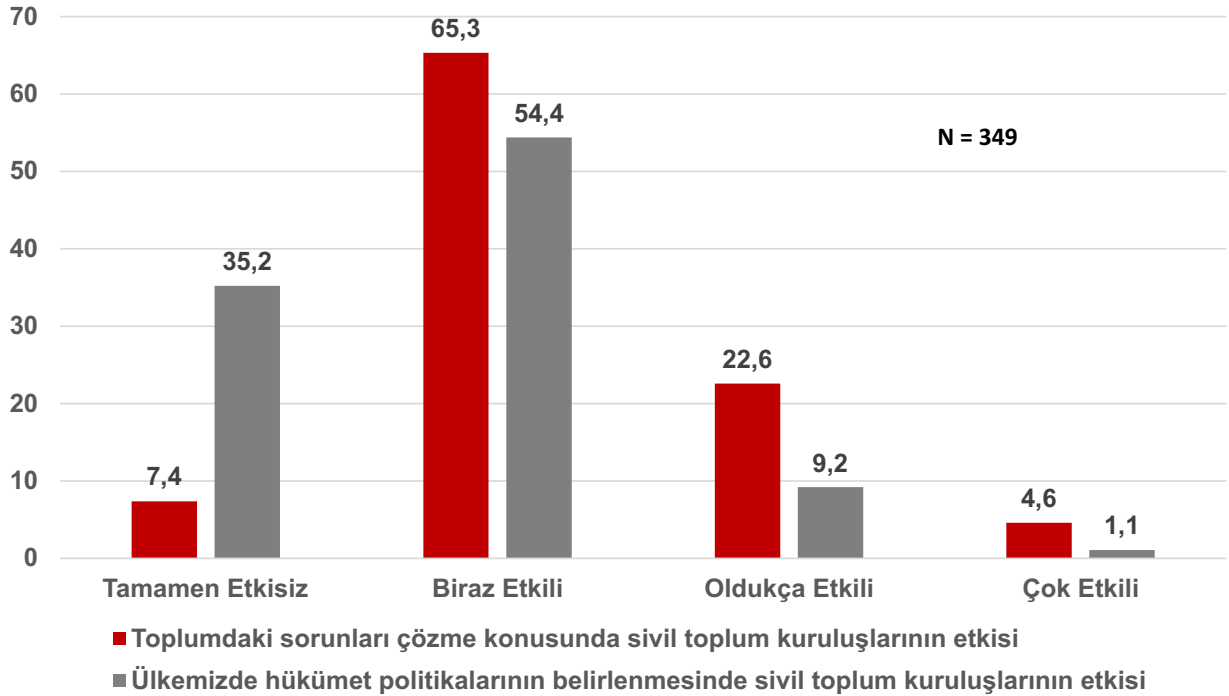
Katılımcıların beşte birinden biraz daha fazlası STK'lara katkı vermek için yeterli zamanının olmadığını belirtmiştir. Onda birinden biraz daha fazlası ise maddi olanaklarının yetersizliğine vurgu yapmıştır.

³² YADA, a.g.e., s. 44.

Aşağı yukarı aynı oranda olmak üzere bu türden faaliyetlere katılmaktan çekindiğini ve korktuğunu belirten katılımcıların varlığı da dikkat çekmektedir. Bu veride önemli noktalardan biri, STK'lara dair olumsuz yargılara ilişkindir. Örneğin, "bu kuruluşların faaliyetlerini şeffaf biçimde yaptığını düşünmüyorum", "bu tür kuruluşları tarafsız bulmuyorum" ve "bu tür kuruluşlara güvenmiyorum" yanıtını verenlerin oranı toplamda %28,4'tür ve bu oran STK'lara güven konusu anlamında değerlendirildiğinde yüksek bir orandır. Dolayısıyla önemli bir kesim STK'lara güven konusunda sorun yaşamaktadır.

Bu konuda son olarak katılımcılara STK'ların etkililiği konusunda iki soru yöneltilmiştir. Aşağıdaki grafik bu sorulara verilen yanıtları göstermektedir.

Grafik 21: Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkililiği

Öncelikle hem toplumdaki sorunları çözme hem de hükümet politikalarını etkileme konusunda katılımcıların çoğunluğunun, STK'ların biraz etkili olduğunu düşündüğü görülmektedir. Bu verideki önemli sonuçlardan biri, katılımcıların üçte birinden fazlasının hükümet politikalarını etkileme konusunda STK'ları tamamen etkisiz görmesidir. Bu, ülkemizdeki demokrasinin önemli sorunlarından biridir, zira bu veri Türkiye'de Hegelci anlamda bir sivil toplumun gelişmediğinin göstergelerinden biri olarak görülebilir.

Bu çalışma için gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde de katılımcıların tamamı ya bir STK'ya üyedir ya da gönüllü olarak çalışmaktadır. Ancak STK'ların şu anki durumu ve etkililiği konusunda yukarıda karşımıza çıkan sonuca benzer şeyler söylemişlerdir.

Aşağıda bu söylemlere ilişkin birkaç örnek verilmiştir:

“ STK'lar ideal olarak bence etkili olabilir. Pratiğe ve gerçekliğe dönünce %50-50 olduğunu düşünüyorum. Katkılarını düşündüğümüzde örneğin Adana'da yürüttüğümüz bir projenin sorunların neler olduğu ve neler yapılabileceği gibi alanları artırdığını düşünüyorum (Döndü, 23, Mersin). ”

“ Toplumda bu tür yapılanmaların gerekli olduğunu düşünüyorum. Amacınıza araç olarak kullanabilirsiniz sesinizi yükseltmek için. STK'lar maddi olarak güçsüz kişiler için bir kapı sunabilir (İlkiz, 22, Mersin). ”

“ Sivil toplum örgütleri kısmen etkili olabiliyor. Eğer siyasal alanda karşılığı olursa bir geçit olduğunda alan açabiliyorlar. Herhangi bir ihtiyaç dahilinde hareket edebilecek bir yapı çıkarıyorlar. Türkiye'de insanlar bu tür yapılara girmeye çekince gösteriyorlar. Etki görmek istiyorlar katılmak için. Türkiye'de sivil toplum düzeyinde güzel şeyler de oluyor ancak eksikler de var (Enis, 23, Yalova). ”

“ Uluslararası Mülteciler Derneğinde staj yaptım. Şu an aktif değilim. Sivil toplumun hayırseverlik adı altında güç ilişkileri kurduğunu düşünüyorum. Üçüncü sektörde adil bir paylaşım olmadığında makro bağlamda etkili olabildiğini düşünmüyorum (Asil, 25, İstanbul). ”

“ Ben bir STK'da genç çalışmacı olarak bulundum ancak sivil toplum, artık sivil toplum gibi değil. Projeler üretiyorlar ancak sivil toplumda baştaki insanlar sizi kullanabildikleri kadar siz onlar için varsınız. ben genç koordinatörlük yaparken o dernekte temizlik dahi yapıyorduk bir gün onu yapmadığımızda sen ne yaptın ki noktasına geldi konu (Yasemin, 20, İstanbul). ”

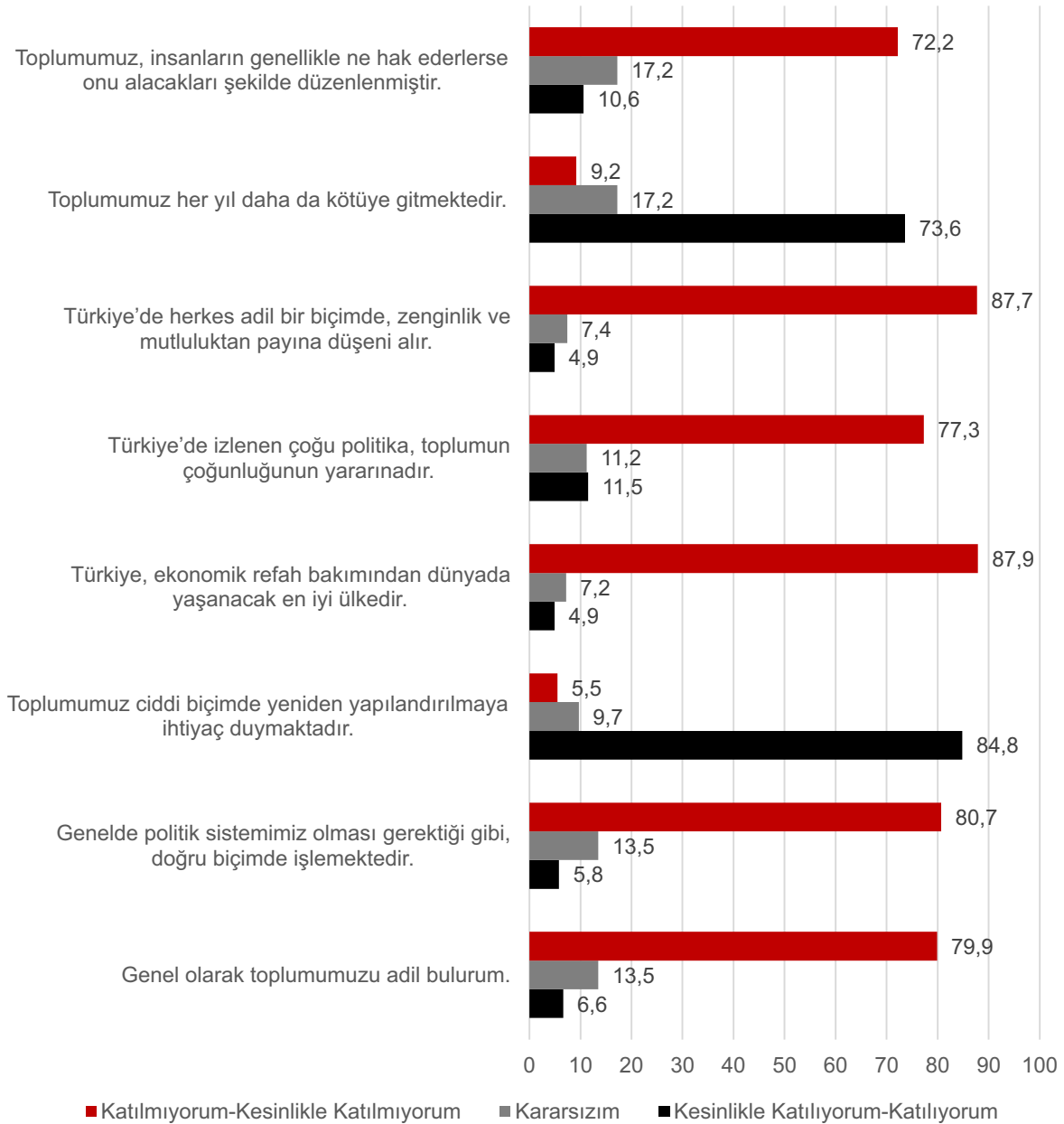
“ Sivil toplum çabaları genele yayılmadığı için çok işlevsel olduğunu düşünmüyorum. Değiştirebileceği düşüncesinde çok fazla bir etkisi olacağını düşünmüyorum. Sivil toplum kuruluşlarına önyargıların olması da bunun nedenlerinden birisi (Mehmet, 21, Ankara). ”

STK'lara, insan haklarına ve ayrımcılığa ilişkin çalışma boyunca değerlendirdiğimiz algılar, toplumu ve ekonomik-politik sistemi değerlendirmede ne tür bir görünüm ortaya çıkarmaktadır? Aşağıdaki bölümde bu konuya ilişkin düşünceler değerlendirilmektedir.

3.7. Topluma ve Ekonomik-Politik Sisteme İlişkin Düşünceler

Bu çalışmada son olarak, katılımcılara genel olarak topluma ve ekonomik-politik sisteme ilişkin düşünceleri sorulmuştur. Nitekim insan haklarına, ayrımcılığa ve STK'lara yönelik algılar topluma ve sisteme bakış tarafından kısmen belirleniyor olabilir. Bunu anlamak için aşağıdaki grafiği değerlendirmek gerekecektir.

Grafik 22: Toplum ve Sisteme İlişkin Düşünceler

Bu ifadelere verilen yanıtlarda dikkat çeken nokta, hemen her maddede yanıtların %70 ve daha fazlasının olumsuz olmasıdır. Yani katılımcıların büyük bir çoğunluğu toplumun adil olmadığını, politik sistemin doğru biçimde işlemediğini, ekonomik refah bakımından yaşanacak bir ülke olmadığını, bu toplumda yaşayan bireylerin zenginlik ve mutluluktan payına düşeni almadığını vb. düşünmektedir.

Öncelikle bu veriler, son yıllarda artan bir eğilim olarak genç insanların yurt dışına gitme eğilimini açıklar görünmektedir. Aynı zamanda ülkedeki ayrımcılık ve insan hakları ihlalleri konusundaki olumsuz algıları da muhtemelen topluma ve ekonomik-politik sisteme ilişkin algıları tarafından beslenmektedir. Daha da önemlisi, bu olumsuz toplum ve sistem algılarını düzeltmede ve değiştirmede ülkedeki STK'lara da pek güvenmediklerini söylemek yanlış olmaz. Buna ek olarak, olumsuz toplum algısının hangi kesimlerde görüldüğüne bakmak bu konuda aydınlatıcı olabilir. Yukarıdaki ifadeler milliyetçilik düzeyi, dindarlık düzeyi ve siyasal yelpazede kendisini tanımlama biçimi ile karşılaştırıldığında bazı maddelerde anlamlı farklar ortaya çıkmaktadır.

Önce milliyetçilik düzeyi ile karşılaştıralım.

Tablo 10: Milliyetçilik Düzeyi ile Toplum ve Sisteme İlişkin Düşünceler Arasındaki İlişki

Milliyetçilik Düzeyi						
Toplum ve Sisteme İlişkin Yargılar	Çok Milliyetçi Değil (%)	Kısmen Milliyetçi (%)	Tamamen Milliyetçi (%)	TOPLAM	Ki-Kare	
Genel olarak toplumumuzu adil bulurum.	Katılmıyorum-Kesinlikle Katılmıyorum	91	71,1	57,4	79,9	$\chi^2 = 35,966^{***}$
	Kararsızım	6,9	19,3	25,5	13,5	
	Katılıyorum-Kesinlikle Katılıyorum	2,1	9,6	17	6,6	
TOPLAM	100	100	100	100		
Genelde politik sistemimiz olması gerektiği gibi, doğru biçimde işlemektedir.	Katılmıyorum-Kesinlikle Katılmıyorum	89,9	69,3	72,3	80,8	$\chi^2 = 24,703^{***}$
	Kararsızım	8	21,9	14,9	13,5	
	Katılıyorum-Kesinlikle Katılıyorum	2,1	8,8	12,8	5,7	
TOPLAM	100	100	100	100		
Türkiye, ekonomik refah bakımından dünyada yaşanacak en iyi ülkedir.	Katılmıyorum-Kesinlikle Katılmıyorum	93,6	85,1	72,3	88	$\chi^2 = 20,659^{***}$
	Kararsızım	5,3	7	14,9	7,2	
	Katılıyorum-Kesinlikle Katılıyorum	1,1	7,9	12,8	4,9	
TOPLAM	100	100	100	100		

Türkiye’de herkes adil bir biçimde zenginlik ve mutluluktan payına düşeni alır.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	92	83,3	80,9	87,7	$\chi^2 = 15,059^{**}$
	Kararsızım	6,9	8,8	6,4	7,4	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	1,1	7,9	12,8	4,9	
TOPLAM		100	100	100	100	
Toplumumuz, insanların genellikle ne hak ederlerse onu alacakları şekilde düzenlenmiştir.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	79,8	65,8	57,4	72,2	$\chi^2 = 13,977^{**}$
	Kararsızım	13,8	19,3	25,5	17,2	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	6,4	14,9	17	10,6	
TOPLAM		100	100	100	100	
Türkiye’de izlenen çoğu politika, toplumun çoğunluğunun yararınadır.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	84	70,2	68,1	77,4	$\chi^2 = 11,346^*$
	Kararsızım	8,5	14,9	12,8	11,1	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	7,4	14,9	19,1	11,5	
TOPLAM		100	100	100	100	

Öncelikle, ki-kare değerlerine bakıldığında ilk üç maddede yüksek, sonraki iki maddede kısmi ve en sonuncu maddede düşük düzeyde anlamlı bir fark ortaya çıktığını belirtelim. Bu fark ne anlama gelmektedir? Kısaca belirtilirse, kendisini daha az milliyetçi görenler kendisini kısmen ve tamamen milliyetçi görenlere göre toplumun ve sistemin adilliğine, eşitliğine, bir bütün olarak zenginliğine ve mutluluğuna ilişkin daha fazla şüphe içerisinde görünmektedir. Dolayısıyla daha eleştirel bir tutuma sahip olduklarını söylemek yanlış olmaz.

Grafik 22'deki maddeleri aynı zamanda dindarlık düzeyleri ve siyasal yelpazede kendini konumlandırma biçimi ile de karşılaştırdık. Aşağıdaki tablolar bu ikisi arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

Tablo 11: Dindarlık Düzeyi ile Toplum ve Sisteme İlişkin Düşünceler Arasındaki İlişki

		Dindarlık Düzeyi				
Toplum ve Sisteme İlişkin Yargılar		Çok Dindar Değil (%)	Kısmen Dindar (%)	Tamamen Dindar (%)	TOPLAM	Ki-Kare
Genel olarak toplumumuzu adil bulurum.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	87,3	66,3	63,2	79,9	$\chi^2 = 27,029^{***}$
	Kararsızım	9,6	21,8	15,8	13,5	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	3,1	11,9	21,1	6,6	
	TOPLAM	100	100	100	100	
Genelde politik sistemimiz olması gerektiği gibi, doğru biçimde işlemektedir.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	90	64,4	57,9	80,8	$\chi^2 = 40,563^{***}$
	Kararsızım	7	26,7	21,1	13,5	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	3,1	8,9	21,1	5,7	
	TOPLAM	100	100	100	100	
Türkiye, ekonomik refah bakımından dünyada yaşanacak en iyi ülkedir.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	93	80,2	68,4	88	$\chi^2 = 23,050^{***}$
	Kararsızım	4,4	12,9	10,5	7,2	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	2,6	6,9	21,1	4,9	
	TOPLAM	100	100	100	100	
Türkiye’de izlenen çoğu politika, toplumun çoğunluğunun yararınadır.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	85,6	62,4	57,9	77,4	$\chi^2 = 27,030^{***}$
	Kararsızım	7	19,8	15,8	11,2	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	7,4	17,8	26,3	11,5	
	TOPLAM	100	100	100	100	
Türkiye’de herkes adil bir biçimde zenginlik ve mutluluktan payına düşeni alır.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	93	79,2	68,4	87,7	$\chi^2 = 24,585^{***}$
	Kararsızım	4,4	13,9	10,5	7,4	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	2,6	6,9	21,1	4,9	
	TOPLAM	100	100	100	100	

Toplumumuz, insanların genellikle ne hak ederlerse onu alacakları şekilde düzenlenmiştir.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	79,5	59,4	52,6	72,2	$\chi^2 = 18,644^{**}$
	Kararsızım	12,2	26,7	26,3	17,2	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	8,3	13,9	21,1	10,6	
	TOPLAM	100	100	100	100	
Toplumumuz ciddi biçimde yeniden yapılandırılmaya ihtiyaç duymaktadır.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	4,8	6,9	5,3	5,4	$\chi^2 = 14,934^{**}$
	Kararsızım	5,7	18,8	10,5	9,7	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	89,5	74,3	84,2	84,8	
	TOPLAM	100	100	100	100	
Toplumumuz her yıl daha da kötüye gitmektedir.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	8,3	11,9	5,3	9,2	$\chi^2 = 14,934^*$
	Kararsızım	13,1	23,8	31,6	17,2	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	78,6	64,4	63,2	73,6	
	TOPLAM	100	100	100	100	

***p < .000

**p < .01

*p < .05

Tablodan görüleceği gibi ilk beş maddede yüksek, sonraki iki maddede orta ve en son maddede düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre dindarlık düzeyi arttıkça topluma ve sisteme ilişkin memnuniyetin bir miktar daha arttığını söylemek mümkündür. Ancak en temel farklılıklar siyasal yelpazede kendini konumlandırma biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Şimdi aşağıdaki tabloyu değerlendirebiliriz.

Tablo 12: Siyasal Yelpazede Kendini Tanımlama ile Toplum ve Sisteme İlişkin Düşünceler Arasındaki İlişki

Siyasal Yelpazede Kendini Tanımlama						
Toplum ve Sisteme İlişkin Yargılar		Ortanın Solu (%)	Orta (%)	Ortanın Sağı (%)	TOPLAM	Ki-Kare
Genel olarak toplumumuzu adil bulurum.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	90,3	64,7	66,7	79,9	$\chi^2 = 36,962^{***}$
	Kararsızım	6,8	24,1	11,1	13,5	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	2,9	11,3	22,2	6,6	
TOPLAM		100	100	100	100	
Genelde politik sistemimiz olması gerektiği gibi, doğru biçimde işlemektedir.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	91,8	65,4	55,6	80,8	$\chi^2 = 41,216^{***}$
	Kararsızım	4,8	25,6	33,3	13,5	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	3,4	9	11,1	5,7	
TOPLAM		100	100	100	100	
Türkiye, ekonomik refah bakımından dünyada yaşanacak en iyi ülkedir.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	96,1	77,4	55,6	88	$\chi^2 = 37,461^{***}$
	Kararsızım	1,9	13,5	33,3	7,2	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	1,9	9	11,1	4,9	
TOPLAM		100	100	100	100	
Türkiye’de izlenen çoğu politika, toplumun çoğunluğunun yararınadır.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	87,4	63,9	44,4	77,4	$\chi^2 = 33,885^{***}$
	Kararsızım	4,8	20,3	22,2	11,2	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	7,7	15,8	33,3	11,5	
TOPLAM		100	100	100	100	
Türkiye’de herkes adil bir biçimde zenginlik ve mutluluktan payına düşeni alır.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	94,7	78,2	66,7	87,7	$\chi^2 = 26,733^{***}$
	Kararsızım	3,4	13,5	11,1	7,4	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	1,9	8,3	22,2	4,9	
TOPLAM		100	100	100	100	

Toplumumuz, insanların genellikle ne hak ederlerse onu alacakları şekilde düzenlenmiştir.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	82,6	57,9	44,4	72,2	$\chi^2 = 28,226^{***}$
	Kararsızım	10,6	26,3	33,3	17,2	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	6,8	15,8	22,2	10,6	
TOPLAM		100	100	100	100	
Toplumumuz ciddi biçimde yeniden yapılandırılmaya ihtiyaç duymaktadır.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	4,8	6	11,1	5,4	$\chi^2 = 14,934^{***}$
	Kararsızım	3,4	18,8	22,2	9,7	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	91,8	75,2	66,7	84,8	
TOPLAM						
Toplumumuz her yıl daha da kötüye gitmektedir.	Katılmıyorum- Kesinlikle Katılmıyorum	9,2	8,3	22,2	9,2	$\chi^2 = 24,971^{***}$
	Kararsızım	9,7	27,8	33,3	17,2	
	Katılıyorum- Kesinlikle Katılıyorum	81,2	63,9	44,4	73,6	
TOPLAM		100	100	100	100	

***p < .000

Tabloda görüldüğü gibi bütün maddelerde yüksek bir anlamlılık düzeyi vardır (P < .000). En genel olarak söylenirse, ortanın solundan ortanın sağına doğru gidildikçe toplum ve sisteme ilişkin memnuniyet artmakta, eleştirel bakış ise azalmaktadır.

4. Sonuç

Bu çalışmada 18-25 yaş arasındaki üniversite öğrencisi gençlerin insan hakları ve ayrımcılığa ilişkin algılarını ve deneyimlerini anlamaya çalıştık. Bu sonuç bölümünde en genel sonuçları özetlemeye çalışacağız.

- Bu çalışmanın katılımcılarına insan hakları dendiğinde akıllarına öncelikle insan olabilmek ve yaşam hakkı, özgürlük, adalet, insan onuru ve değeri, eşitlik, hakların uygulanması, hakların korunması ve hukukun üstünlüğü gelmektedir. İnsanların bu türden sorular karşısında genellikle yaşadıkları toplumda eksik olan nitelikleri göz önüne alıp yanıt verdikleri göz önüne alındığında, araştırmaya katılan gençlerin yukarıda bahsedilen maddelerden özgürlük, adalet, insan onuru ve değeri, eşitlik gibi ilk sıralarda belirttikleri maddelerin onlar açısından önemli sorunlar olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Bu nedenle olmalı, aşağıda belirtileceği gibi, Türkiye'yi yaşanacak en iyi ülke olarak görmemektedirler.
- Araştırmaya katılanlar için insan hakları açısından en önemli kavramların ilk dördü ifade ve düşünce özgürlüğü, yaşama hakkı, adil yargılanma hakkı ve kadınların eşitlik hakkıdır. Bu sonuçlar hiç şaşırtıcı değildir. Nitekim ülkemizde uzun bir zamandır kadınların çok daha fazla şiddete maruz kalması, bu çalışmaya katılanların yaşama hakkına ve kadınların eşitlik hakkına neden önem verdiğini açıklamaktadır. Buna ek olarak ülkemizde ifade ve düşünce özgürlüğüne ilişkin sorunlu uygulamalar belli ki bu maddeyi birinci sıraya yükseltmiştir. Gazetecilerin bir haber nedeniyle tutuklanması, "Cumhurbaşkanına hakaret" gerekçesiyle alınan cezalar, Barış Bildirisine imza attığı için işinden atılan akademisyenler düşünülürse bu maddenin neden birinci sırada olduğu anlaşılmaktadır. Daha da önemlisi, bu sonuçlara göre genç insanların bu konuları izlediğini ve bunlara duyarsız kalmadığını belirtmek gerekir.
- Bu çalışmaya katılan gençlerin Türkiye'deki ayrımcılık algıları oldukça yüksektir. Katılımcıların % 63,8'i ülkede çok yüksek düzeyde ayrımcılık olduğunu düşünmektedir. Ayrımcılığın kısmen yaygın olduğunu düşünenlerin oranı da toplam %27,3'tür. Yani katılımcıların yaklaşık %90'ı Türkiye'de ayrımcılık olduğunu düşünmektedir ve bu oldukça yüksek bir orandır.
- Katılımcıların belirttiği en yüksek ayrımcılık biçimleri sırasıyla cinsel yönelim/cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık, siyasi görüşe dayalı ayrımcılık, göçmen statüsü nedeniyle ayrımcılık ve cinsiyete dayalı ayrımcılıktır. Bu dört maddeye yapılan vurguların ülkemizde son dönemde yaşanan politik ve kültürel kutuplaşma düşünüldüğünde oldukça anlamlı olduğunu vurgulamak gerekir.
- Katılımcıların çoğunluğu dini inanç ya da inançsızlığa ilişkin yüksek düzeyde ayrımcılık yaşandığını düşünmemektedir.

- Bu çalışmanın gösterdiği en önemli sonuçlardan biri, katılımcıların kendilerinin de şu ya da bu biçimde birtakım ayrımcı tutum ve düşünceler göstermesidir. Nitekim göçmenleri, dindarları ve LGBTİ+'ları komşusu olarak istememe oranı %41 civarındadır. Bu durum, bir taraftan ayrımcılığa karşı çıkan insanın diğer taraftan kendi tutum ve düşüncelerini ayrımcı olarak değerlendirmemesinden kaynaklanıyor olabilir. Yani, ayrımcılığa karşı çıkıyoruz ama gündelik deneyimlerimizde benzer ayrımcılıkları farkında olmadan bizler de yapıyoruz demektir.
- Bu çalışmanın en önemli sonuçlarından biri, katılımcıların siyasal yelpazede kendilerini nasıl tanımladıklarının, dindarlık ve milliyetçilik düzeylerinin ayrımcılık algısını önemli oranda etkilediğidir. Kısacası, siyasal yelpazede kendilerini ortanın sağında, dindarlık düzeyinde kendilerini tamamen dindar ve milliyetçilik düzeyinde kendilerini tamamen milliyetçi olarak tanımlayanların daha yüksek oranda ayrımcı tutum sergilediklerini söylemek yanlış olmaz. Ancak bu durum bütün ortanın sağında olanların, tamamen dindarların ve tamamen milliyetçilerin ayrımcı olduğu biçiminde yorumlanmamalıdır. Burada görece bir durumdan bahsedilmektedir. Örneğin, "cinsiyet eşitsizliği doğaldır" ifadesini reddetme oranı kendisini tamamen milliyetçi olarak görenlerde %72,3, kendisini milliyetçi görmeyenlerde %80,9'dur. Benzer biçimde kendisini ortanın solunda görenlerde bu maddeyi reddetme oranı %85,5'ken bu oran kendisini ortanın sağında görenlerin bu maddeyi reddetme oranı %55,6'dır. Her ne kadar arada önemli farklılıklar olsa da milliyetçilerin, dindarların ve kendisini ortanın sağında tanımlayanların da %50'den fazlası ayrımcılığa karşı yanıtlar vermektedir ve bu önemli bir orandır.
- Bu çalışmaya katılanların yaklaşık %72'si herhangi bir biçimde ayrımcılık yaşadığını belirtmiştir. Bunun oldukça önemli bir oran olduğunu belirtmek gerekir. Burada ise çoğunlukla siyasi görüşe göre ayrımcılık ve cinsiyete dayalı ayrımcılık öne çıkmaktadır.
- Katılımcılar en fazla sokakta, üniversitede ve toplu taşıma araçlarında ayrımcılıkla karşılaşmaktadır.
- Elde edilen verilere göre en fazla ayrımcılık yakın tanıdıklar tarafından yapılmaktadır. Bu nedenle ilk iki sırada arkadaş ve akraba gelmektedir.
- Ayrımcılığın çeşitli biçimleri vardır. En önemlileri ötekileştirilme, küçümseme, zorbalık, dışlanma ve aşağılanmadır.
- Ayrımcılıkla karşılaşan çoğu katılımcı buna ilişkin herhangi bir kuruma başvurmamıştır. Bu araştırmanın sonuçları ayrımcılığa karşı mücadele biçimlerinin oldukça zayıf olduğunu göstermektedir. Zira ayrımcılığa uğrayanların çoğunluğu bir kuruma başvurursa bile sonuç alamayacağını düşünmektedir.

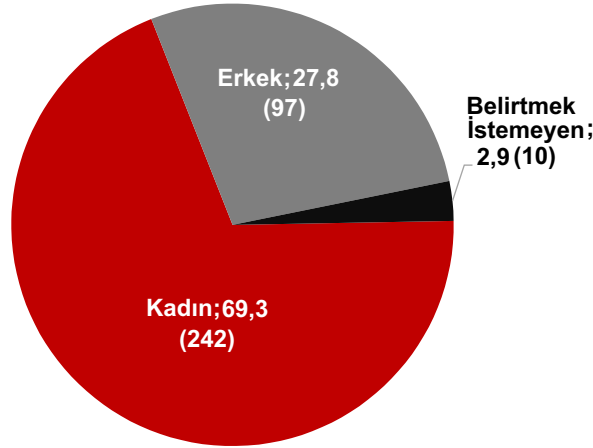
- Bu çalışmada ortaya çıkan bir diğer önemli sonuç, katılımcıların çoğunluğunun herhangi bir STK ile ilişkisinin olmadığıdır. Daha önemlisi, çoğu katılımcı STK'ların toplumdaki sorunları çözüme ve hükümet politikalarının belirlenmesinde etkili olma konusunda sadece biraz etkili olduğunu düşünmektedir.
- Bu çalışmaya katılan 18-25 arası gençler, toplum ve sisteme ilişkin oldukça olumsuz ve kötümser bir düşünceye sahiptir. Yani katılımcıların büyük bir çoğunluğu toplumun adil olmadığını, politik sistemin doğru biçimde işlemediğini, ekonomik refah bakımından yaşanacak bir ülke olmadığını, bu toplumda yaşayan bireylerin zenginlik ve mutluluktan payına düşeni almadığını vb. düşünmektedir. Diğer taraftan milliyetçilik arttıkça, dindarlık yükseldikçe ve ortanın sağına doğru gidildikçe bu konuda daha iyimser düşünceler ortaya çıkmakla birlikte bu üç değişkende de iyimserlik %50'nin oldukça altındadır.

EK 1: Nicel Araştırma Katılımcılarına İlişkin Demografik Göstergeler

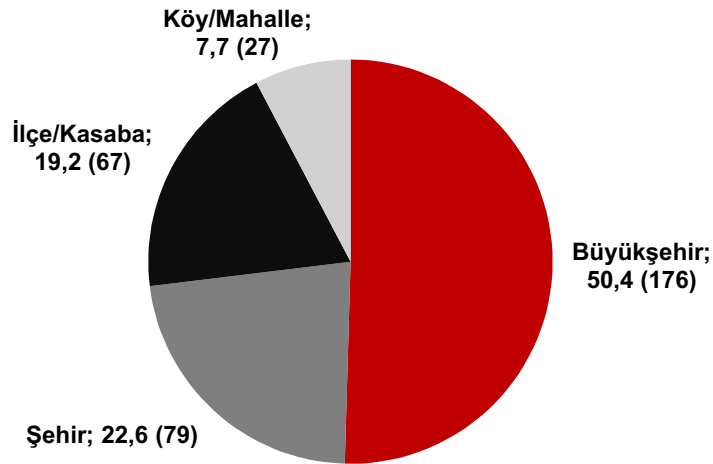
Katılımcının Yaşı

Yaş	S	%
18	25	7,2
19	44	12,6
20	45	12,9
21	65	18,6
22	58	16,6
23	60	17,2
24	30	8,6
25	22	6,3
TOPLAM	349	100

Katılımcının Cinsiyeti

Katılımcının Doğum Yerinin Türü

Üniversiteye Devam Ettiği Kent

Kent	S	%
Ankara	105	30,1
İstanbul	80	22,9
İzmir	27	7,7
Samsun	15	4,3
Diyarbakır	11	3,2
Mardin	18	5,2
Mersin	18	5,2
Hatay	5	1,4
Diğer Kentler	70	20
TOPLAM	349	100

Anne ve Babanın Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	Anne (%)	Baba (%)
Okuma yazma bilmez	5,7	0,6
Okur yazar, bir okul bitirmemiş	4	2,3
İlkokul (5 yıl)	26,4	18,1
Ortaokul/İlköğretim (8 yıl)	8,3	13,8
Lise	27,8	26,4
Ön lisans	4	5,7
Üniversite (En az 4 yıl)	20,1	27,5
Yüksek lisans/Doktora	3,7	5,7
TOPLAM	100	100

Anne ve Babanın Çalışma Durumu

Eğitim Durumu	Anne (%)	Baba (%)
Ücretli-maaşlı olarak bir kamu kuruluşunda çalışıyor/Memur	12,3	16,6
Ücretli-maaşlı olarak birisinin yanında, özel bir kuruluştaki çalışıyor/İşçi	14	18,1
Kendi hesabına serbest çalışıyor ama yanında kimseyi çalıştırmıyor	2	10,9
Kendi hesabına serbest çalışıyor, yanında işçi çalıştırıyor	1,7	8
Emekli, hiçbir işte çalışmıyor	12,6	26,1
İşsiz, ara sıra iş bulduğu zaman çalışıyor	2,3	2,3
Kendi toprağında çiftçi	0,6	3,2
Nitelikli serbest meslek sahibi (serbest çalışan avukat, doktor vb.)	0,9	2,6
Nitelikli meslek sahibi (ücretli çalışan avukat, doktor vb.)	0,6	2
Ev kadını	53	-
Diğer	-	10,2
TOPLAM	100	100

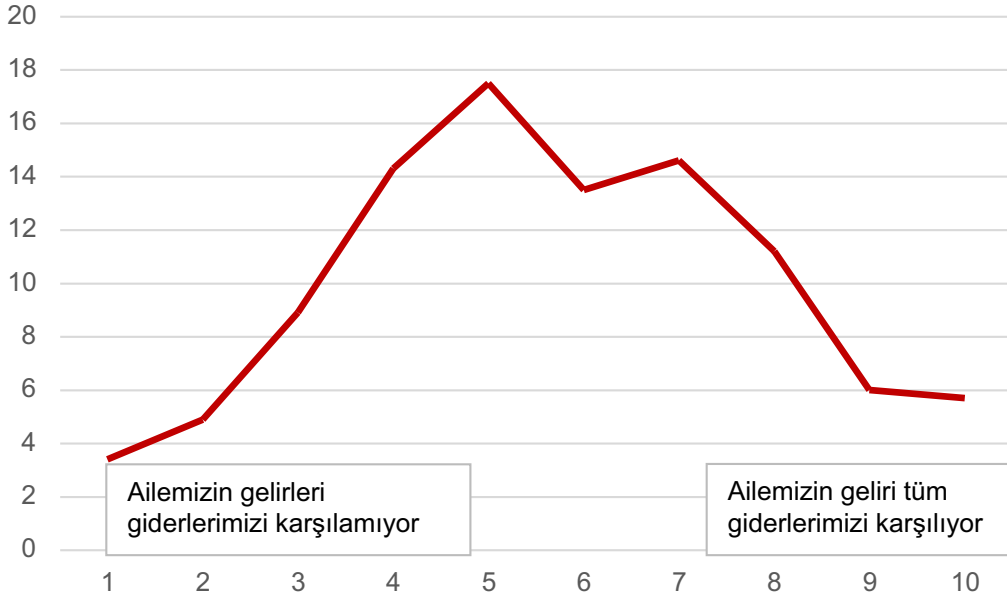
Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu Algısı

Sosyo-Ekonomik Durum	S	%
Alt	37	10,6
Alt-orta	101	28,9
Orta	159	45,6
Üst-orta	49	14
Üst	3	0,9
TOPLAM	349	100

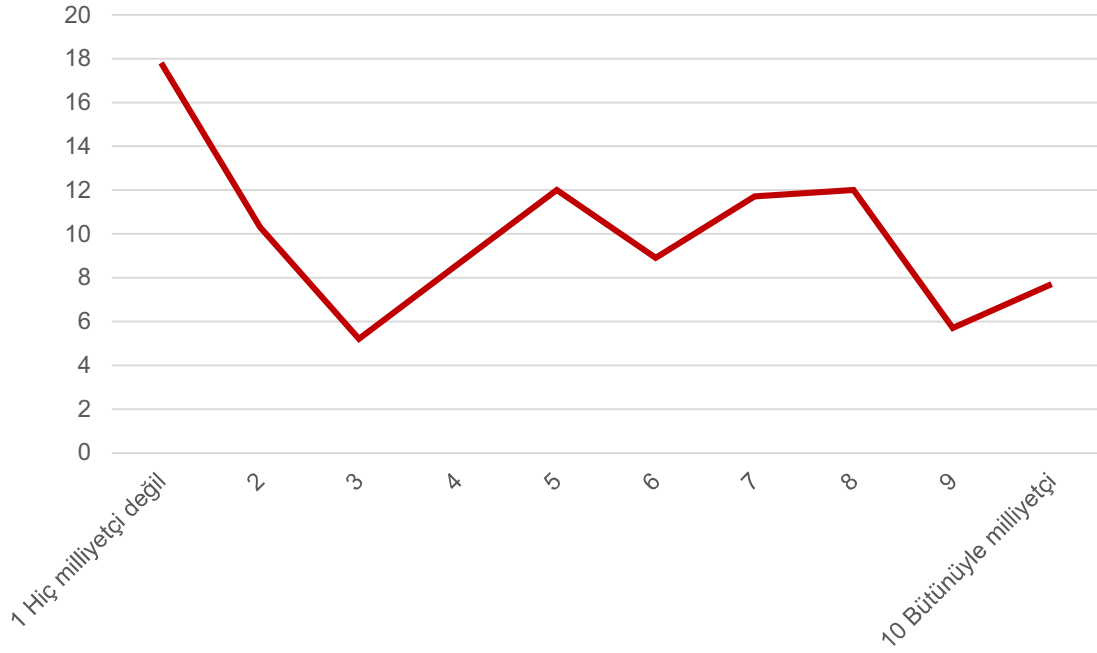
Şu An Yaşadığı Yer

Yaşanan Yer	S	(%)
Evde, ailemle	120	34,3
Evde, arkadaşlarımla	53	15,2
Evde, akrabalarımın yanında	10	2,9
Devlet yurdunda	105	30,1
Özel yurttaki	26	7,4
Evde, yalnız	31	8,9
Diğer	4	1,2
TOPLAM	349	100

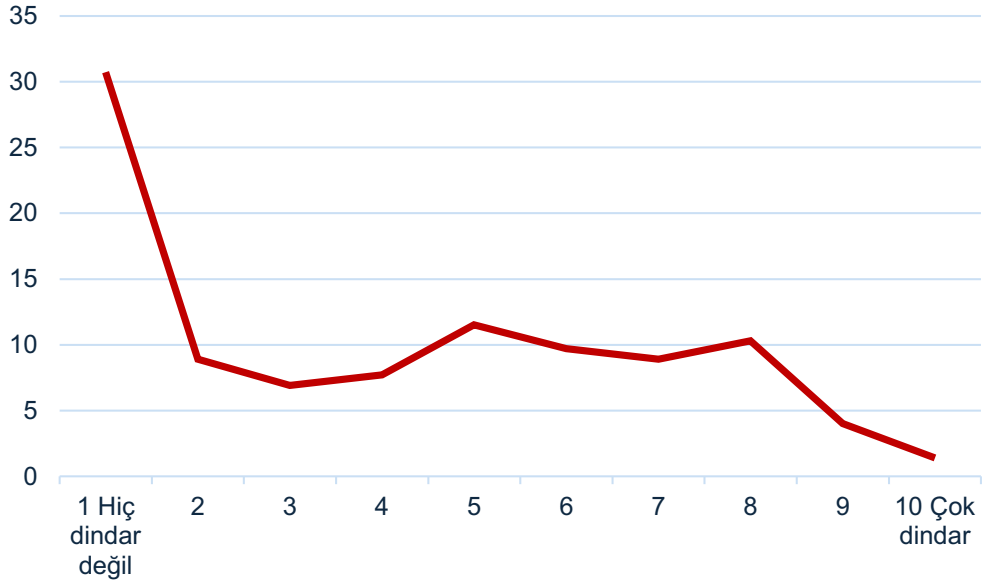
Ailenin Gelirlerinden Tasarruf Etme Durumu

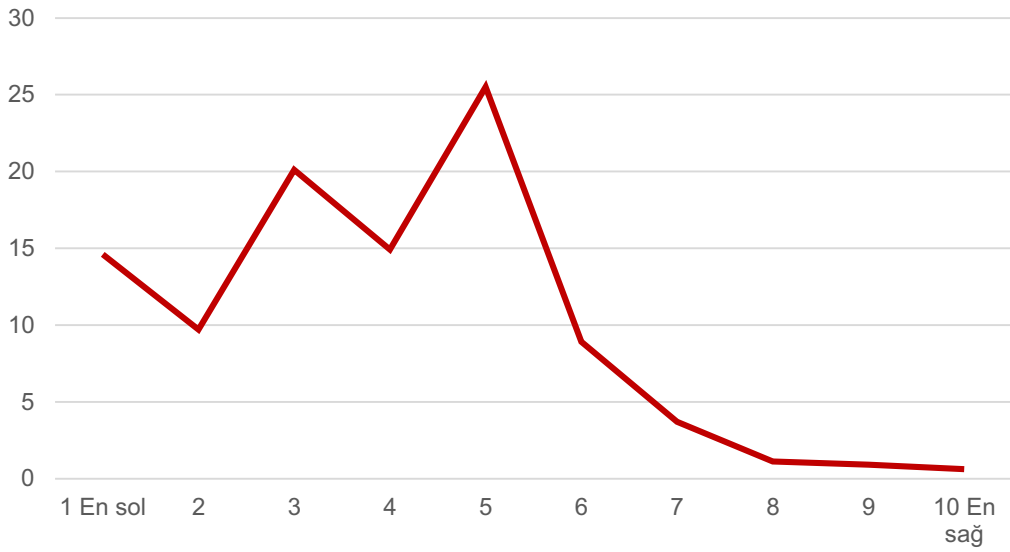
Milliyetçilik Düzeyi

Dindarlık Düzeyi

Siyasi Yelpaze

Sosyal Medya Platformlarını Kullanma Sıklığı

	Hiç	Bazen	Düzenli Olarak
Twitter	26,4	32,6	41
Facebook	82,5	15,5	2
Youtube	2,6	34,1	63,3
Instagram	5,2	16,6	78,2
WhatsApp	-	6,9	93,1
TikTok	69,3	15,5	15,2
Telegram	53,9	42,1	4
LinkedIn	49	32,7	18,3
Twitch	86,5	10,3	3,2
Discord	65	26,9	8

Kendini Tanımladığı Etnik Kimlik

Etnik Kimlik	S	%
Türk	145	41,5
Tanımlamaz	104	29,8
Kürt	44	12,6
Arap	7	2
Roman	5	1,4
Laz	4	1,1
Melez	2	0,6
Kazak	1	0,3
Makedon	1	0,3
Gürcü	1	0,3
Slav	1	0,3
Zaza	1	0,3
Tatar	1	0,3
Azeri	1	0,3
Çerkez	1	0,3
Diğer	12	3,4
Yanıt yok	18	5,2
TOPLAM	349	100

Kendini Tanımladığı Dini Kimlik

Dini Kimlik	S	%
Ait hissetmiyor	124	35,6
Müslüman	83	23,8
Müslüman/Hanefi	76	21,8
Müslüman/Şafii	16	4,6
Alevi	13	3,7
Agnostik	10	2,9
Deist	5	1,4
Müslüman/Alevi	4	1,1
Hristiyan/Protestan	3	0,9
Musevi	2	0,6
Panteist	2	0,6
Zerdüş	2	0,6
Ortodoks	1	0,1
Yanıt yok	8	2,3
TOPLAM	349	100

EK 2: Derinlemesine Görüşme Katılımcılarına İlişkin Demografik Göstergeler

Görüşmecinin Adı (Kod İsim Kullanılmıştır)	Yaşı	Cinsiyeti	Memleketi	Üniversiteye Devam Ettiği Şehir	Üniversite	Bölüm
Demet	22	K	Denizli	Samsun	19 Mayıs Üniversitesi	Sosyoloji
Canan	22	K	Elâzığ	Mersin	Mersin Üniversitesi	Tıp Fakültesi
Yeliz	21	K	Mersin	Mersin	Mersin Üniversitesi	PDR
İlkiz	22	K	Mersin	Mersin	Çağ Üniversitesi	
Kezban	24	K	Gaziantep	Adana	Çukurova Üniversitesi	Gazetecilik
Güneş	21	K	Diyarbakır	Mersin	Mersin Üniversitesi	PDR
Bekir	20	E	Mardin	Mardin	Mardin Artuklu Üniversitesi	İktisat
Selman	22	E	Muş	Mardin	Mardin Artuklu Üniversitesi	Siyaset Bilimi
Süreyya	24	K	Mardin	İstanbul	Aydın Üniversitesi	Hukuk
Enis	23	E	Manisa	Yalova	Yalova Üniversitesi	Hukuk
Asil	25	K	Giresun	İstanbul	Medeniyet Üniversitesi	Sosyoloji
Yasemin	20	K	Ordu	İstanbul	İstanbul Üniversitesi	Siyaset Bilimi
Naz	22	K	Erzurum	Ankara	Bilkent Üniversitesi	Siyaset Bilimi
Mehmet	21	E	Aksaray	Ankara	Ankara Üniversitesi	Hukuk
Ezel	25	K	Kayseri	Ankara	Gazi Üniversitesi	Uluslararası İlişkiler
Döndü	23	K	Adana	Mersin	Çağ Üniversitesi	Hukuk

Haklar Projesi Avrupa Birliği tarafından desteklenmektedir.

**HAK
LAR**

HAK LAR Üniversite Öğrencisi Gençlerin İnsan Hakları Algısı Araştırma Raporu

www.haklar.org

[haklarprojesi](#)

[haklarprojesi](#)

[haklarprojesi](#)

**uğur
mumcu** ARASTIRMACI
GAZETECİLİK
VAKFI

Bu yayın Avrupa Birliği'nin maddi desteği ile hazırlanmıştır. İçerik tamamıyla Gençlik Servisleri Merkezi Derneği (GSM) sorumluluğu altındadır ve Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.